

SPANNING

GRIP OP GLOBALISERING

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP
jaargang 21, nummer 3, mei 2019

GRIP OP GLOBALISERING

Illustratie: Len Munnik ©

De woede dringt zich op. We zien haar marcheren door de Franse straten in een geel hesje. Ze bonkt bij verkiezingen op de deuren van parlementen. Brexit, Bernie Sanders, niet-stemmers in Nederland. Ze kondigt overal haar gemeenschappelijke eis aan: échte democratie. Het is een reactie op de globalisering van kapitaal.

Deze globalisering leidt ertoe dat mensen de grip op hun leven verliezen. De lonen blijven achter bij de groei van de economie, door speculatie worden de huizenprijzen en huurprijzen opgestuwd, en doordat de winstbelasting omlaag gehanteerd wordt, moeten wij meer belasting betalen.

Op andere manieren en in verschillende vormen waren er eerder grote protestreacties op de globalisering van het kapitalisme. Rond 2000 de demonstraties van de andersglobaliseringsbeweging, in 2011 Occupy in de VS en in 2016 Nuit Debout in Frankrijk. Het waren momenten waarop de deur op een kier stond voor grote veranderingen. De bewegingen zijn voorbijgegaan, de ideeën zijn gebleven. Opnieuw is er momentum om de machtsverhouding tussen arbeid en kapitaal, tussen democratie en kapitalisme te veranderen.

Zelfs in Den Haag zijn er tekenen aan de wand. Zo nam de Nederlandse regering afgelopen februari een

aandeel van 14 procent in KLM. Het lijkt het begin van een koerswijziging in het Nederlandse beleid, een breuk met wat Menno Tamminga in 2009 omschreef als 'de uitverkoop van Nederland'. De komende jaren moet blijken of er echt sprake is van een breuk, of slechts van een hobbeltje op de weg van geglobaliseerd kapitaal.

In deze Spanning lees je kritische analyses over de globalisering van het kapitalisme en hoe een uitbreiding van democratie daar paal en perk aan kan stellen. Globalisering is een feit, maar de manier waarop is een keuze. ■

IN DIT NUMMER

4 DRIE KEER DE WERELD OVER VOOR DE LAAGSTE PRIJS

De Hollandse garnaal laat zien hoezeer de wereldhandel is doorgeslagen

Remco Bouma

6 GLOBALISERING IS ONS NIET OVERKOMEN

Globalisering is niet altijd neoliberaal geweest en kan dus anders

Tijmen Lucie

9 OP HET ALTAAR VAN GEGLOBALISEERD KAPITAAL

Globalisering is een geloof met vele geboden met als gemene deler dat ze onze democratie inperken

Eduard van Scheltinga

12 BRUSSEL BESCHERMT MULTINATIONALS IN PLAATS VAN BURGERS

Transnationaal kapitaal heeft zijn zaakjes nog altijd goed voor elkaar in de neoliberale EU

Bastiaan van Apeldoorn

14 ARBEIDSMIGRATIE IS BIG BUSINESS

De manier waarop we omgaan met arbeidsmigranten is niet gericht op het geluk van velen maar op de winst van enkelen

Bart Linssen

20 DE DAGLONERS ZIJN TERUG

Globalisering is zo vormgegeven door de EU dat de verworven rechten van werkers permanent onder druk staan

Ruud Kuin

23 ORGANIZING OVER LANDSGRENZEN HEEN

De gezamenlijke strategie van vakbonden in verschillende landen tegen de uitbuitingspraktijken van Ryanair is een inspirerend voorbeeld voor andere sectoren

Ruud Kuin

25 UITBUITING PER MUISKLIK

Internationale regels zijn hard nodig om de platformindustrie aan banden te leggen

Anne-Marie Mineur

27 MINDER MACHT VOOR MULTINATIONALS IN BRUSSEL

Nu in Brussel geheime adviesgroepen uit de schaduw zijn gehaald kan de invloed van multinationals worden ingeperkt

Bart Linssen

29 DE ELITE LUISTERT NIET NAAR SMEEKBEDES!

De race naar boven kan enkel door collectieve actie worden afgedwongen

Ron Meyer

32 GOUDEN AANDEEL MOET WERKERS MEER ZEGGENSCHAP GEVEN

Geef werkers een doorslaggevende stem om graaiende aandeelhouders en dure managers een halt toe te roepen

Mahir Alkaya

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Een abonnement kost 25 euro per jaar voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 40
E administratie@sp.nl

Redactieadres

Snouckaertlaan 70
3811 MB Amersfoort
T (088) 243 55 35
E spanning@sp.nl

Redactie

Remco Bouma
Ruud Kuin
Bart Linssen
Tijmen Lucie
Eduard van Scheltinga
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Ron Meyer, Lieke Smits

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Robert de Klerk
Nenad Mecava
Gonnie Sluijs
Illustratie cover
Nenad Mecava

Tenzij anders vermeld, is op de inhoud van deze publicatie de Creative Commons Naamsvermelding-Niet Commercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Nederland licentie van toepassing. creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl

DE SP ZET ZICH IN VOOR MENSELIJKE WAARDIGHEID, GELIJKWAARDIGHEID EN SOLIDARITEIT

DRIE KEER DE WERELD OVER VOOR DE LAAGSTE PRIJS

Tekst: Remco Bouma

Veevoer uit Brazilië, flesjes water uit Hongkong. Het gesleep met spullen neemt in de geglobaliseerde wereldhandel onmetelijke vormen aan. Dat is precies de bedoeling: brandstof voor containerschepen en vliegtuigen is belastingvrij en import- en exporttarieven zijn vrijwel helemaal afgeschaft. De uitstoot van 25 miljoen containerschepen (inhoud: 1 miljard kubieke meter) en 200.000 vliegbewegingen per dag wordt dus amper aan de industrie doorberekend. Dat geeft niet alleen ondoorzichtige productieketens en enorme vervuiling, maar concentreert de marktmacht ook al snel in de handen van een paar grote spelers. De Hollandse garnaal als illustratie van de doorgeslagen wereldhandel.

3 MAROKKO

Nederlandse garnalen uit de Noordzee en de Waddenzee gaan dus in vrachtwagens naar Marokko, om daar gepeld te worden voor iets meer dan één euro per uur. Dezelfde garnaal in Nederland laten pellen zou ongeveer tien keer zo duur zijn in arbeidskosten en dat zou de garnalensprijs meer dan verdubbelen. In deze pelhuizen werken vrijwel alleen vrouwen, op een mannelijke opzichter na. "Als ik dertien uur pel, kom ik aan zes kilo en daar krijg ik net iets meer dan acht euro voor", vertelt een pelende vrouw in de krant Trouw. Dat is amper genoeg om van te leven, laat staan om van te sparen of scholing te betalen. Het wordt de pelsters onmogelijk gemaakt om zich te organiseren. "Sinds we ons hebben aangesloten bij de vakbond, geeft onze baas ons expres weinig werk, zodat we niet rond kunnen komen."

De vrouwen moeten zelf naar de fabriek lopen. Die liggen in vrijhandelszones: industrieterreinen die ver buiten de woonwijken liggen, maar waar bedrijven minder belasting betalen. Vrouwen moeten stipt op tijd komen, elke dag zelf hun schort gewassen hebben en ze mogen geen wondjes aan hun handen hebben, anders worden ze zonder betaling naar huis gestuurd.

Foto: Katrien Vervaele ©

MAROKKO

Foto: mkf_photography / Pixabay

1 NOORDZEEGEBIED

Garnalen gelden als ‘het onkruid van de Noordzee’. Naarmate de stand van vissen als kabeljauw, tong en schol afneemt door overbevissing, zijn er steeds meer van. Jaarlijks worden er zo’n 8 miljard garnalen gevangen door vissers van Noordzeelanden als België, Engeland, Duitsland, Denemarken en Nederland. Daarvan wordt 85 procent opgekocht door twee Nederlandse handelaren: Heiploeg uit Volendam, en Puul uit Zoutkamp.

2 POLEN EN WIT-RUSLAND

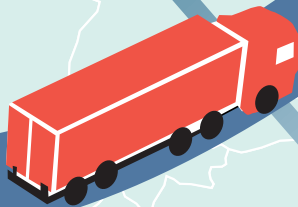
Eeuwenlang was het pellen van garnalen thuiswerk, dat vooral door vissersvrouwen verricht werd. Vanaf de jaren tachtig werd het verboden, vanwege het overlijden van veertien Nederlandse ouderen aan dysenterie. Zij hadden besmette garnalen gegeten; die overigens niet uit de Noordzee kwamen, maar uit Azië. De handelaren Heiploeg en Puul zetten daarop pellerijen op in lagelonenlanden. Eerst in Polen en Wit-Rusland en toen die vanaf de jaren negentig te duur werden, in Tanger (Puul) en Tetouan (Heiploeg), beide in Marokko.

5 NEDERLAND / DUITSLAND: DE PELMACHINE

Moet dat nou zo omslachtig? Nou, nee. Al voor het thuispellenverbod in Nederland, werkten vissers met pelmachines. Ze startten coöperatieven, met de machines in eigen beheer. Met de productiemiddelen in eigen hand werd er minder met de garnalen gesleept en geknoeid, en konden ze een betere prijs vragen, was de gedachte. Een garnalenvisser krijgt nu tussen de vijf en tien procent van de verkoopprijs van een garnaal. Maar de garnalengiganten Heiploeg en Puul, met 85 procent van de markt in handen, hielpen de coöperatieven om zeep. Dat schetst Vrij Nederland in een reconstructie: “Stel, zo’n machine blijkt te werken”, zegt een ingewijde. “Dan heeft toch niemand meer die Heiploeg en Puul met hun Marokko-lijn nodig?” Volgens hetzelfde onderzoek slaan Heiploeg en Puul de garnalen in het vangstseizoen op in hun pelhuizen in Marokko, om ze buiten dat seizoen op de markt te brengen. Vissers die buiten het seizoen garnalen op de markt brengen, moeten dan concurreren tegen hun eigen garnalen uit de opslag uit Marokko van Heiploeg en Puul. Ze spreken over de ‘garnalenmaffia’ en de ‘garnalengansters.’

Heiploeg is intussen verkocht aan een Zwitserse investeringsbank. De twee eigenaren kregen daarvoor beiden 28 miljoen gulden (nu omgerekend ruim 12,7 miljoen euro). Puul is overgenomen door H2 Equity Partners. De durfinvesteerder uit Londen prijst Puul om “de sterke marktpositie” met “veel ongebruikt potentieel”.

NEDERLAND

4 TRANSPORT: NEDERLAND - MAROKKO

Zo zijn ‘verse’ Hollandse garnalen dus minimaal tien dagen en zesduizend kilometer onderweg, voor ze in de supermarkt liggen. Onderweg worden ze drie keer met benzoëzuur behandeld. Dat is een bacteriedodend middel, dat volgens de garnalenlobby in kleine hoeveelheden niet schadelijk is bij consumptie, maar op geen enkel ander vers product in deze hoeveelheden is toegestaan. In de supermarkten is de verse garnaal nog eens tot drie weken nadat het in de schappen komt, verkoopbaar.

6 AZIË

Maar het grootste deel van de garnalen die in Nederland gegeten worden, komt niet uit het Noordzeegebied maar uit Azië, waar de vis gekweekt wordt. Waar een Nederlandse garnaal (gepeld in Marokko) 30 cent kost, kost die uit Azië 12 cent. De Volkskrant noemt de kweek daar ‘een smeerbeel’, met chemicaliën, grootschalige milieuvervuiling, financiële uitbuiting, kinderarbeid, intimidatie en mishandeling. Ook Aziatische garnalen worden in Nederland op de markt gebracht door – jawel – Heiploeg en Puul.

UIT AZIË

GLOBALISERING IS ONS NIET OVERKOMEN

Tekst: Tijmen Lucie Foto: AP / HollandseHoogte©

Er liggen onversneden neoliberale keuzes ten grondslag aan het globaliseringsproces. Het is geen natuurverschijnsel, geen onvermijdelijk gevolg van technologische ontwikkelingen waar de politieke besluitvorming hooguit achteraan kon lopen. Anders dan Margaret Thatcher beweerde, was (en is) er wel degelijk een alternatief mogelijk.

“Voortgaande globalisering zal leiden tot een steeds dominantere dictatuur van de markt; tot grotere sociale verschillen, als gevolg van een proces van dubbele polarisatie – binnen landen en op wereldschaal, tussen landen; tot voortschrijdende *levelling down* (een neerwaartse spiraal, –red.) van lonen, arbeidsomstandigheden en sociale zekerheid; tot omvangrijkere migratiestromen; tot levensgevaarlijke ecologische verwaarlozing en vernieling; tot een grotere rol voor oncontroleerbare internationale instellingen en samenwerkingsverbanden en tot een verdere aantasting van de democratie. Maar ook het ontstaan van omvangrijke internationale crises kan niet worden uitgesloten.”

Als in 1996 zijn boek *Grenzen aan de globalisering?* verschijnt, is Robert Went een van de weinige economen die oog heeft voor de schaduwzijden van economische globalisering. Het is de tijd waarin de vrijheid van goederen, diensten, kapitaal en personen verheerlijkt wordt. Iedereen waar ook ter wereld zal daar uiteindelijk beter van worden, zo is de belofte. Na de val van de Berlijnse muur in 1989 en de daaropvolgende ineenstorting van de bureaucratische regimes in Oost-Europa en de Sovjet-Unie is de overtuiging dat het kapitalisme definitief heeft gezegevierd. Het ‘einde van de geschiedenis’ wordt aangekondigd. Alle landen die binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie vielen, worden nu onderworpen aan de dictatuur van de markt. *There is no alternative*, in de woorden van Margaret

Thatcher. Bill Clinton noemt globalisering ‘het economische equivalent van een natuurkracht als wind of water’.

NAOORLOGSE BLOEIPERIODE

Het idee dat globalisering een soort natuurverschijnsel is dat ons overkomt, zit diep. Technologische ontwikkelingen spelen een belangrijke rol in deze gedachtegang. Die zouden het globaliseringsproces eigenhandig gestuurd hebben. Politieke besluitvorming kon daar slechts achteraan lopen. Zo zou aan de revolutie in de financiële sector een revolutie in de informatie- en communicatietechnologie ten grondslag hebben gelegen. De deregulering van de financiële sector en de liberalisering van het kapitaalverkeer zouden volgens deze redenering bijna als vanzelf door technologische innovatie tot stand zijn gekomen. Exemplarisch is de uitleg van voormalig topbankier Walter Wriston: ‘Ons nieuwe internationale financiële regime verschilt radicaal van zijn voorgangers doordat het niet is geconstrueerd door politici, economen, centrale bankiers of ministers van Financiën, noch door internationale topconferenties die een masterplan produceerden. Het is gevormd door technologie.’

Maar het is een illusie om te denken dat de steeds verder gaande globalisering vanaf de jaren tachtig, in de EU verankerd via de vier vrijheden van goederen, diensten, kapitaal en personen, het gevolg is geweest van autonome technologische ontwikkelingen. De toepassing van

HET GLOBALISERINGSTRILEMMA

De Turkse Harvard-econoom Dani Rodrik waarschuwt al jaren dat er sprake is van een politiek trilemma van de globalisering. Daarmee bedoelt hij dat democratie, verregaande economische integratie (Rodrik noemt dat hyperglobalisering) en nationale soevereiniteit niet samengaan. We moeten er twee kiezen (zie schema). Maar welke keuze moet je maken? Rodrik gelooft noch in

de gouden dwangbuis waarbij de democratie buitenspel wordt gezet ten faveure van veronderstelde economische groei, noch in de optie van de wereldregering waarbij je verregaande economische integratie combineert met het verplaatsen van democratie naar een supranationaal niveau. Rodrik ziet het meest in gematigde globalisering, zoals tijdens de Bretton Woods-periode. Volgens hem zouden landen nieuwe

regels met elkaar moeten afspreken over de wereldeconomie. Kort gezegd komen deze erop neer dat markten moeten worden gereguleerd, democratie op nationaal niveau georganiseerd dient te zijn en landen hun eigen route naar welvaart kunnen kiezen met de daarvoor benodigde economische instituties, maar deze instituties niet mogen opleggen aan andere landen.

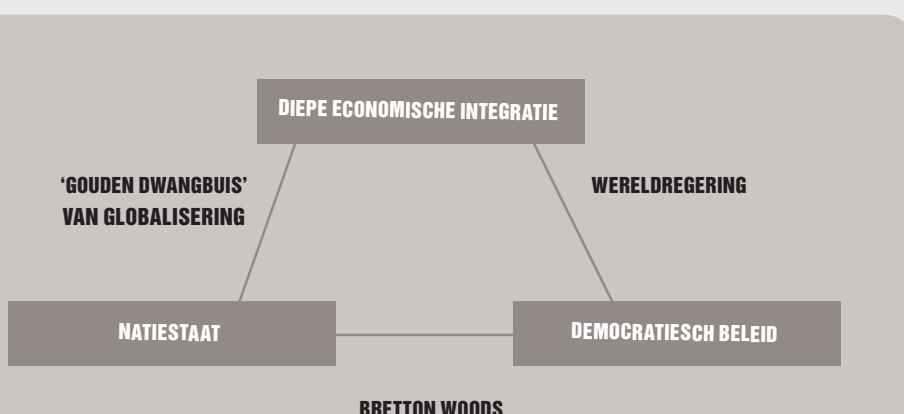

1 juli 1944. De Britse delegatieleider John Maynard Keynes, een van de architecten van de naoorlogse wereldeconomie, schudt de hand van de Chinese minister van Financiën Hsiang-Hsi Kung tijdens de Bretton Woods-conferentie.

technologische innovaties werd pas mogelijk door economische, politieke, sociale en institutionele veranderingen, stelt Went terecht. Deze veranderingen hebben de neoliberale globalisering mogelijk gemaakt, nadat de naoorlogse economische groei in de jaren zeventig ten einde was gekomen.

Globalisering heeft niet altijd de neoliberale vorm aangenomen die zij sinds de jaren tachtig heeft gekregen. Tot begin jaren zeventig functioneerde de naoorlogse internationale economische orde volgens het systeem van Bretton Woods. In reactie op de verschrikkingen van de

economische crisis van de jaren dertig en de daaropvolgende Tweede Wereldoorlog, begonnen de regeringen van de VS en Groot-Brittannië al tijdens de oorlog met onderhandelingen over nieuwe regels voor de naoorlogse wereldeconomie. Uiteindelijk leidde dat in juli 1944 tot het akkoord van Bretton Woods, vernoemd naar het vakantieoord in de Amerikaanse staat New Hampshire waar vertegenwoordigers van vierenzeventig landen samenkamen. Bretton Woods was als reactie op het protectionisme van de jaren dertig in de eerste plaats gericht op uitbreiding van de handel. Om het daarvoor nodig geachte stelsel van min of meer vaste wisselkoersen te kunnen

Een andere, rechtvaardigere wereldeconomie is mogelijk

handhaven, controleerden landen hun grensoverschrijdend kapitaal. Daartoe werden internationale instituties als het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de Wereldbank en de GATT (voorloper van de Wereldhandelsorganisatie) opgericht. Bretton Woods probeerde een evenwicht te vinden tussen een open wereldeconomie en nationale belangen. Internationale handel diende bevorderd te worden door handelsbarrières en invoerheffingen te verlagen, maar dat mocht niet ten koste gaan van de sociale en economische behoeften in een land. ‘Internationaal economisch beleid moest ondergeschikt zijn aan nationale beleidsdoelen – volledige werkgelegenheid, economische groei, billijkheid, sociale verzekeringen en de verzorgingsstaat – en niet andersom’, aldus Dani Rodrik, net als Robert Went een criticus van economische globalisering. Het model van Bretton Woods was een ongekend economisch succes. Tussen 1950 en 1973 groeide de wereldeconomie met ongeveer 3 procent per jaar per hoofd van de bevolking. Niet voor niets wordt deze periode ook wel het gouden tijdperk van het kapitalisme genoemd.

GEWILLIGE POLITIEKE HANDLANGERS

Maar midden jaren zeventig kwam er in de hele kapitalistische wereld een einde aan de naoorlogse bloeiperiode. Onder meer veroorzaakt door de toegenomen concurrentie tussen geïndustrialiseerde landen, die leidde tot de ineenstorting van het stelsel van Bretton Woods. En door de stijgende prijzen voor grondstoffen uit ontwikkelingslanden, onder andere tot uiting komend in de ‘oliecrisis’ van 1973. De economische groei nam blijvend af, de winsten daalden en de werkloosheid steeg sterk. Keynesiaans vraagstimulerend overheidsbeleid dat tot dan toe soelaas had geboden bij economische neergang, leek niet meer te werken. Zowel de werkloosheid als de inflatie namen in de loop van de jaren zeventig verder toe. Ideeën die staatsingrijpen in de economie propageerden verloren terrein, ten koste van theorieën die de rol van de markt in de economie wilden vergroten. In het nieuwe paradigma dat binnen de politiek en de economische wetenschap dominant werd, waren liberalisering, meer concurrentie, vrije handel en meer markt kernbegrippen. Dat de neoliberale ideologie dominant werd, had te maken met de door de crisis gewijzigde krachtsverhoudingen tussen arbeid en kapitaal. Kapitaal kreeg wereldwijd steeds meer de overhand, daarbij geholpen door gewillige politieke handlangers als Thatcher, Reagan en Lubbers. Went schrijft: “Grote bedrijven en financiële instellingen profiteren, gebruikmakend van nieuwe technologische ontwikkelingen, van de grotere speelruimte die ontstond als gevolg van de internationale liberalisering van financiële markten en van de door massale werkloosheid verzwakte positie van de vakbeweging om wereldwijd te investeren, speculeren, produceren, verkopen, onderdelen

en halffabricaten in te kopen – *global sourcing* – en werknemers tegen elkaar uit te spelen.”

Dit proces leidde de overgang in van een internationale economie naar een ‘waarachtige wereldeconomie’. Nationaal economisch beleid moest ondergeschikt gemaakt worden aan internationale handel en financiën. “Economische globalisering, de internationale integratie van markten voor goederen en kapitaal – maar niet voor arbeid – werd een doel op zich dat hoog uittorende boven de nationale belangen”, stelt Rodrik in *De Globaliseringsparadox*. Gij zult globaliseren, was het gebod dat alle landen kregen opgelegd, ook die welke tot de jaren negentig binnen de invloedssfeer van de Sovjet-Unie vielen. Elke belemmering voor handel en kapitaal werd als onaantvaardbaar gezien. In 1997 overwoog het IMF zelfs om in de statuten op te nemen dat enige vorm van controle op kapitaalverkeer onvermijdelijk was met het lidmaatschap van het Fonds. Dit voorstel kwam er uiteindelijk niet doorheen, omdat niet lang daarna in Azië een grote financiële crisis uitbrak, maar het geeft wel aan hoe sterk het geloof was bij de meeste politici, economen en beleidsmakers in de zegeningen van vrije markten en vrij kapitaalverkeer. Ook de wereldwijde financiële crisis van 2008, die het failliet toonde van het systeem van ongereguleerde financiële markten, leidde niet tot een herziening van de mondiale economische orde. De factor kapitaal bleef onverminderd dominant.

GROEIENDE WEERSTAND

Toch moeten we constateren dat de neoliberale globalisering steeds meer tegen haar eigen grenzen aanloopt. Zoals Went in 1996 al voorzag is de dictatuur van de markt alleen maar dominantier geworden, zijn de verschillen tussen rijk en arm gegroeid, zijn lonen, arbeidsomstandigheden en sociale zekerheid verder verslechterd, nemen de migratiestromen en het aantal vluchtelingen toe, voltrekt zich een ecologische ramp, is de democratie verder uitgehold en volgt de ene crisis op de andere. De weerstand tegen de neoliberale globalisering wordt ondertussen groter. Zeker ook in het Westen. Dit komt onder meer tot uiting in de verkiezing van Trump tot president van de VS, in de stem van een meerderheid van de Britten voor de Brexit en in de opkomst van extreemrechts in Europa. Maar ook in de opkomst van socialistische politici als Sanders, Ocasio-Cortez en Corbyn, de gele hesjes in Frankrijk en grote klimaatprotesten.

Doorgaan op de huidige neoliberale weg is heilloos en desastreus voor economie, milieu en samenleving. Toch hoeven we niet te wanhopen, want een andere, rechtvaardigere wereldeconomie is mogelijk. Dat heeft de geschiedenis laten zien. Maar dan moeten we het proces van globalisering niet op zijn beloop laten. Alleen als we kapitaal aan banden leggen, zoals in de eerste drie decennia na de Tweede Wereldoorlog gebeurde, kan de wereldeconomie in dienst staan van de sociale en economische behoeften van gemeenschappen in een land. Met een nieuw ‘Bretton Woods’ heb je nog steeds een mondiale kapitalistische orde, maar wel een die beter werkt voor mensen en minder voor kapitaal. ■

OP HET ALTAAR VAN GEGLOBALISEERD KAPITAAL

Tekst: Eduard van Scheltinga Foto: Rowin Ubink / HollandseHoogte©

De democratie is uitgehold. We hebben de ceremonies nog wel, de verkiezingen en de debatten. Maar of de dividendbelasting wordt afgeschaft hangt uiteindelijk van een sms'je van Unilever-topman Paul Polman af. De globalisering van kapitaal heeft van democratie haar altaar gemaakt.

Democratie is een kracht in de samenleving die gebaseerd is op gelijkwaardigheid. Alle mensen hebben één stem, hoe dik de portemonnee ook is. Het is het enig historisch bewezen middel om structureel solidariteit in de samenleving te organiseren. Waarmee we onder andere een menswaardig bestaan aan velen hebben verschaft. Zonder verzorgingsstaat zou volgens econoom Geert Reuten zo'n 30 procent van de mensen in armoede leven. Daarmee is de legitimering van het kapitalisme gekocht. Democratie verschaft ons individueel vrijheid en collectief soevereiniteit, vrijheid door zelfbeschikking. Het is ons land en wij bepalen wat ermee gebeurt.

Dat was in ieder geval het idee. Vrijheid, gelijkheid en broederschap, door de SP naar het heden vertaald in

menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit. Het is het filosofische resultaat van de Franse Revolutie. De liberale democratie waarop de rijke geïndustrialiseerde landen van West-Europa zich baseerden. De meest glorieuze jaren daarvan waren de dertig jaar na de Tweede Wereldoorlog. Het lukte om het rauwe kapitalisme te beteugelen en de opbrengsten te gebruiken om het levenspeil van de hele bevolking omhoog te trekken. Het sociaal compromis tussen arbeid en kapitaal. Waaraan de machtigen zich ofwel committeerden uit angst voor de revolutie in de Sovjet-Unie, ofwel onder druk van de sociaaldemocratische consensus, of uit sociale bewogenheid.

De dochter en zoon van de timmerman en huisvrouw konden voor het

eerst in de geschiedenis verder leren. Het was een periode waarin democratie werd uitgebreid, door menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit in steeds meer menselijke relaties te verwerkelijken.

Dat veranderde allemaal in de jaren zeventig. Complexe historische gebeurtenissen laten zich niet begrijpen in een enkele oorzaak. Maar een van de momenten die de veranderingen inluide, was de eerste oliecrisis in 1973. De Arabische landen eisten hun deel van de oliewinsten op. Daarmee werd de grondstof voor de moderniteit een stuk duurder. In 1979 volgde de tweede oliecrisis. Samen met andere ontwikkelingen maakte het van de jaren zeventig een crisisperiode voor de sociaaldemocratische consensus. De tegenstelling tussen democratie en kapitalisme kwam weer bloot te liggen. Als antwoord op de crises zegde het kapitaal namelijk het pact op. Zoals socioloog Wolfgang Streeck in *Gekochte Tijd* schrijft, toonde "het kapitaal zich [...] een speler en geen speelgoed; geen prooi, maar een roofdier, dat het institutionele harnas van de 'sociale markteconomie' na 1945 een te kleine kooi vond waaruit het zich steeds dringender meende te moeten bevrijden." Een van de strategieën werd internationalisering van kapitaal. Slimme politici als Margaret Thatcher en Ronald Reagan gebruikten de crisis om de sociaaldemocratische consensus te vervangen door het neoliberalisme. Daarbij wakkerden ze verdere globalisering van kapitaal aan.

Terwijl vanaf de jaren zeventig kapitaal zich aan de grenzen van natiestaten begint te onttrekken, blijft democratie binnen de natiestaat. Er zijn wel internationale instituties: het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Europese Unie. Maar functioneel democratisch zijn ze niet. Democratie is bij uitstek gebonden aan de grenzen van de natiestaat. Het is tot nu toe de enige schaal van

GIJ ZULT WINSTBELASTING VERLAGEN

Een van de duidelijkste effecten is de mogelijkheid tot chantage. Doordat kapitaal vrij over landsgrenzen heen kan, werd werkgelegenheid het politieke chantagemiddel. 'Als de winstbelasting niet omlaaggaat, dan zetten we de fabriek in een ander land neer.' Een van de recentste voorbeelden was in Nederland de afschaffing van de dividendbelasting. Anders zou Unilever het hoofdkantoor verplaatsen. Een sms'je van topman Paul Polman aan VVD-premier Mark Rutte met de mededeling dat het kantoor hoe dan ook naar Londen gaat, was genoeg om het plan van tafel te halen. Daarbij wakkerden ze verdere globalisering van kapitaal aan.

Terwijl vanaf de jaren zeventig kapitaal zich aan de grenzen van natiestaten begint te onttrekken, blijft democratie binnen de natie staat. Er zijn wel internationale instituties: het Internationaal Monetair Fonds, de Wereldbank en de Europese Unie. Maar functioneel democratisch zijn ze niet. Democratie is bij uitstek gebonden aan de grenzen van de natie staat. Het is tot nu toe de enige schaal van omvang waar we erin zijn geslaagd een democratie van betekenis te organiseren. Kapitaal bewoog zich een wereld in zonder vakbonden, democratische controle en socialistische partijen. Een heerlijke nieuwe wereld. Het verandert democratie ingrijpend, in haar altaar. Waar geboden gelden die kapitaal dicteert.

omvang waar we erin zijn geslaagd een democratie van betekenis te organiseren. Kapitaal bewoog zich een wereld in zonder vakbonden, democratische controle en socialistische partijen. Een heerlijke nieuwe wereld. Het verandert democratie ingrijpend, in haar altaar. Waar geboden gelden die kapitaal dicteert.

DE KERK VAN HET KAPITAAL

Al deze geboden hebben een ding gemeen: het zijn inperkingen van onze democratie. We hebben de

GIJ ZULT LONEN MATIGEN

De gelijkwaardigheid tussen mensen wordt aangetast door toenemende ongelijkheid. De globale concurrentie dwingt kapitalisten om hun kapitaal te vergroten, maar het dwingt werkers om hun loon te verlagen. Als de lonen niet omlaaggaan, vertrekken we naar een ander land, zo klinkt het vanaf de jaren zeventig en sindsdien blijven de lonen achter bij de groei van de economie, de productiviteit en de winsten. Het is in Nederland niet zo eenvoudig om de lonen snel naar beneden te krijgen. De FNV heeft namelijk nog steeds een miljoen leden en nog altijd hebben de meeste mensen een vast contract. Door flexibilisering van arbeid met tijdelijke contracten, zzp-constructies en 0-urencontracten, konden lonen toch lager worden. Ook met het organiseren van arbeidsmigratie worden de lonen gedrukt. Een zichzelf progressief noemende partij als D66 juicht dit toe. De redenering is dan: omdat kapitaal geglobaliseerd is, moet arbeid maar mee globaliseren om niet tegen elkaar uit te worden gespeeld. Dat heeft een frictieloos kapitalisme van volksverhuizingen en ontworteling tot gevolg. Het wordt gerechtvaardigd met de cynische overtuiging dat het voor de arbeidsmigrant uiteindelijk ook beter is.

ceremonies nog wel, de verkiezingen en de debatten, maar zonder invulling met de waarden menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit is democratie een hol proces. De vrijheid om ons eigen nationale lot te bepalen, de soevereiniteit, verdwijnt. Politieke keuzes worden aan de markt getoetst. Die geeft bij monde van de beurskoersen en de rentestand haar zegen of vloek. Het meest gevoelig hiervoor zijn misschien nog wel de politici die haarfijn aanvoelen hoe ze bij de markt in het geveel komen. In plaats van de democratie te verdedigen tegenover het kapitaal, zijn zij haar priesters geworden. Het kapitaalkartel van VVD, D66 en Forum voor Democratie, elk op hun eigen manier, gehoorzaamt aan deze geboden.

GIJ ZULT PRIVATISEREN

Globalisering was een trein die landen niet konden missen. De grotere schaal bood meer afzetmarkten, het voordeel van lage lonen, belastingontduiking en hogere winsten. Als jouw bedrijf maar een wereldspeler wordt. Het was een van de overwegingen om een groot deel van de publieke sector te privatiseren, zo stelt minister van Staat Herman Tjeenk Willink. Als publieke diensten waren telecom, post, bank, spoorwegen en energie per definitie nationaal en dus gebonden aan de grenzen van Nederland. Geprivatiseerd konden KPN, TNT, PostNL, ING, NS en onze energiebedrijven actief worden in andere landen en een wereldspeler van formaat worden. We weten hoe dat avontuur is afgelopen. KPN werd zelf bijna overgenomen, het lucratieve pakketpostbedrijf TNT is overgenomen en PostNL smeekt om weer staatsmonopolist in de briefpost te worden. ING is een wereldspeler geworden, waar het ene na het andere lijk uit de kast valt. Van de witwasaffaire tot de verdubbeling van het loon van CEO Ralph Hamers, tot de rol van ING in de bankencrisis van 2008. NS wordt nog steeds dicht bij de overheid gehouden, maar beter en goedkoper is het met de verzelfstandiging niet geworden. En tot slot zijn vrijwel al onze energiebedrijven in buitenlandse handen gekomen. In een tijd waarin we de CO₂-vervuiling van onze energievoorziening moeten terugdringen met zon-, wind- en misschien wel kernenergie.

Democratie is veranderd in een altaar waarop het geglobaliseerd kapitaal wordt bewierookt.

Een wereld zonder functionerende democratische controle, zonder vakbonden en zonder socialistische partijen. Het lijkt op de negentiende-eeuwse wereld waarin Karl Marx leefde en zijn kritiek op het kapitalisme schreef. Vakbonden en socialistische partijen waren er nog niet. Parlementen nog maar net, maar stemrecht was voorbehouden aan de welgestelde burgers.

GIJ ZULT BEZUINIGEN

Een effect van de globalisering van kapitaal was dat overheden de staat niet meer afdoende konden financieren door belastingen te heffen. De winstbelasting werd omlaag gehanteerd en hoewel gewone mensen steeds meer zijn belast, zit er een grens aan wat zij kunnen ophoesten. De uitweg werd financieren met schuld op de financiële markt, zo beschrijft Wolfgang Streeck in *Gekochte Tijd*. Het maakte van financiële markten een examiner van nationale politiek.

Econoom Robert Went beschrijft in *Grenzen aan de globalisering?* hoe in 1994 de beurskoersen daalden en de rente opliep in aanloop naar de presentatie van het verkiezingsprogramma van de Zweedse oppositionele Sociaal-Democratische Partij (SAP). De markt was bang “dat de sociaal-democraten niet genoeg zouden gaan bezuinigen. De leiding besloot in allerijl bezuinigingen in het programma op te nemen en om onrust te voorkomen presenteerde ze het bewust op een tijdstip waarop de beurzen gesloten zijn. Uiteindelijk velde ‘de markt’ (...) een voorlopig positief oordeel over het programma.” De reactie op de meest recente begroting van de Italiaanse regering door de financiële markten is vergelijkbaar.

Niet de democratie bepaalt de grenzen, dat doet de markt. Een gebod waar Forum voor Democratie graag aan gehoorzaamt als het in zijn programma schrijft “een radicale sanering van de overheid” te willen. Dat draait uit op een afbraak van de publieke sector.

Uit de latere geschiedenis kunnen we leren dat een versterking van democratie, ten koste van kapitalisme, onze gezamenlijke welvaart veel goed kan doen. Ook kunnen we eruit leren dat een groot onrecht uiteindelijk niet wordt getolereerd. Een politiek, economisch en ideologisch stelsel heeft legitimiteit van de mensen nodig. De verzorgingsstaat heeft legitimiteit voor het kapitalisme

GIJ ZULT GELD MET GELD VERDIENEN

De globalisering bracht veel kapitaal op drift. Dit zorgde ervoor dat de financiële sector in verhouding tot de gewone economie flink kon groeien. Een voorbeeld daarvan is dat nota bene de Amerikaanse autobouwer General Motors tijdens de crisis van 2008 een aanzienlijk deel van de Nederlandse hypotheekmarkt in handen had.

Onder Margaret Thatcher werd in Groot-Brittannië de financiële sector in Londen bewust aangewakkerd. De financialisering van de Britse economie die daarop volgde, wordt ook wel in verband gebracht met het verdwijnen van de Britse maakindustrie. Dat heeft te maken met de grote hoeveelheid buitenlands kapitaal die dan de economie binnenkomt. Daardoor wordt een munt veel waard en worden exportproducten, zoals auto's en machines, relatief duur. De financialisering van de economie drukt zo de maakindustrie het land uit. Een industriepolitiek voeren om het aantal banen te verhogen is onder deze omstandigheden dan ook lastig.

En als het fout gaat wint kapitaal het nogmaals van democratie. Dat hebben we gezien tijdens de grote financiële crisis van 2008. Grote private banken werden tot *‘too big to fail’* bestempeld en gered met miljarden aan belastinggeld. De kosten werden verhaald op de publieke sector, die de grootste bezuinigingsoperatie in de geschiedenis onderging.

gekocht, het uithollen van democratie tast die legitimiteit daarentegen ernstig aan. Het is de neoliberale hegemonie die in Nederland mensen doet afhaken en in Frankrijk gele hesjes op straat brengt.

DE MIS IS OVER

De vraag is hoe we democratie uitbreiden ten koste van kapitalisme. We kunnen proberen om democratie internationaal te organiseren. Hoewel alleen in de kantoren van de Verenigde Naties misschien nog geloofd

wordt in een wereldregering, is er wel wat mogelijk gebleken. Met internationale afspraken tussen landen, zoals Bretton Woods over het financieel stelsel en het klimaatakkoord van Parijs, zijn sociale en ecologische grenzen vast te stellen. Ook de internationale samenwerking tussen vakbonden kan kapitaal belemmeren het ene land tegen het andere land uit te spelen in de race naar beneden. Maar dat is het dan ook wel. Er zijn vrijwel geen andere succesvolle voorbeelden in de geschiedenis voor het organiseren van democratie boven de landsgrenzen.

Kansrijker is het om een einde te maken aan de vrije beweging van kapitaal over de wereld. Een van de manieren om dat te doen is om het cruciale kapitaal weer aan onze landsgrenzen te binden. Dat doen we door de infrastructuur in de publieke sector op te nemen. Het openbaar vervoer, brief- en pakketpost, telecom, banken, energieopwekking en -transport. Het geeft ons de zeggenschap om de bankensector te hervormen, glasvezel voor snel internet aan te leggen en energie op te wekken tegen lage kosten en zo min mogelijk vervuiling.

Een andere manier is om in de grotere bedrijven een werkersvergadering met een gouden aandeel verplicht te stellen. Bij ingrijpende beslissingen, zoals reorganisaties, verplaatsingen en overnames, krijgen werkers de beslissende stem in handen. Het bevordert de democratische invloed van werkers ten koste van de vrije beweging van kapitaal. Tot slot moet de winstbelasting omhoog. Daarmee kunnen de publieke sector en de verzorgingsstaat gefinancierd worden en komt de staat meer uit de schuldgreep van financiële markten. Het is een historisch beproefd recept om op z'n minst legitimiteit voor het kapitalisme te kopen.

Het is dat, of groeiende tegenstellingen tussen arm en rijk accepteren, met de machteloosheid die daarbij hoort. Menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid en solidariteit verdwijnen dan steeds verder uit de democratie. Het is de uitholling van democratie, waarzonder kapitalisme niet lang stand kan houden. ■

BRUSSEL BESCHERMT MULTINATIONALS IN PLAATS VAN BURGERS

Tekst: Bastiaan van Apeldoorn Beeld: still uit Europa in 15 minuten van de SP

De ‘populistische opstand’ tegen de huidige Europese Unie wordt vaak in één adem genoemd met de angst voor globalisering. Het antwoord van de huidige Europese politieke elite, de Franse president Macron die in eigen land met harde hand neoliberale hervormingen doorvoert voorop, is dat de EU mensen juist kan beschermen tegen globalisering. Zulke praatjes moeten echter meteen naar de prullenbak verwezen worden.

Alhoewel ook sociaal-democratisch links zich vaak aangetrokken voelt door het idee dat de EU de ontwrichtende effecten van globalisering kan tegengaan, is de werkelijkheid dat sinds de jaren negentig het Europese eenwordingsproces en de neoliberale globalisering hand in hand gaan. De EU ging vol voor interne economische liberalisering (het slechten van de economische binnengrenzen) én externe liberalisering (de integratie van de Europese economieën in een kapitalistische wereldeconomie). Daardoor is de EU niet alleen aanjager van de globalisering geworden, maar ook een van de meest geglobaliseerde regio's. De verbindende factor is hier het over nationale grenzen heen opererende kapitaal. Dit transnationale kapitaal is de grootste winnaar van zowel de globalisering als het Europese integratieproces.

De transnationale kapitalistische klasse die dit kapitaal vertegenwoordigt heeft ervoor gezorgd dat de globalisering en de Europese integratie elkaar versterkt hebben. En ook dat mensen binnen de EU niet worden beschermd tegen de ontwrichtende krachten van de globalisering, maar er juist steeds meer aan worden blootgesteld.

DE EUROPESE RONDE TAFEL VAN INDUSTRIËLEN

Om te begrijpen hoe dit gegaan is moeten we terug naar de jaren tachtig. De elite die verbonden is aan het op de wereldmarkt georiënteerde deel van het Europese grootkapitaal, wist toen haar economische en politieke macht om te zetten in een beslissende invloed op de inhoud en

richting van het toen heroplevende proces van Europese eenwording. Een hoofdrol was hierbij weggelegd voor de zogenaamde Europese Ronde Tafel van industriëlen (ERT), die de vertegenwoordiger bij uitstek werd van Europa's transnationale kapitalistische elite.

De ERT is opgericht in 1983 en bestaat uit de hoogste bazen van 55 Europese multinationals, waaronder Adidas, BMW, Nestlé, Total en Vodafone. Het in Nederland gevestigde grootkapitaal is ook goed vertegenwoordigd, met AkzoNobel, Heineken, Philips, WoltersKluwer en natuurlijk Shell. De ERT is niet de 'officiële stem' van het bedrijfsleven in de EU. Dat is BusinessEurope, de vertegenwoordiger van de nationale werkgeversorganisaties. Maar de ERT is wel de meest invloedrijke. De bazen van Europa's grootste en machtigste bedrijven lobbyen via de ERT niet zozeer voor hun individuele bedrijfsbelang – daar hebben ze andere kanalen voor. Zij proberen vooral het algemene belang van het Europese transnationale kapitaal te propageren, via hun nauwe persoonlijke contacten met zowel regeringen als de Europese Commissie. Hier horen ook de belangen van Europese grootbanken bij. Die zijn weliswaar niet direct in de ERT vertegenwoordigd, maar hebben wel vaak ERT-leden in hun gelederen, bijvoorbeeld als commissaris. Als zodanig is de ERT een echte voorhoede, een elite van Europa's transnationale kapitalistische klasse, die de politiek en het beleid van de Europese Unie beïnvloedt vanuit dat klassenbelang.

SPEELTUIN VAN MULTINATIONALS

Uit onderzoek dat ik eind jaren negentig heb gedaan, is gebleken dat de ERT een groot stempel heeft gedrukt op de wending die de Europese eenwording vanaf halverwege de jaren tachtig nam. Toen werd namelijk, nadat het hele proces jaren in het slop had gezeten, serieus werk gemaakt van de voltooiing van de Europese interne markt. De ERT was hier de drijvende kracht achter. De industriëlen van de Ronde Tafel zorgden er ook voor dat de zogenaamde vrijheden van de interne markt vooral een breekijzer werden voor maximale vrijheid voor het grootkapitaal. 'Europa' werd daarmee een liberaal project en de interne markt vooral een speeltuin van de multinationals. Ook van niet-Europese multinationals, die vrijelijk toegang kregen tot een Europese markt. Deze ging via liberalisering van handel en investeringen steeds meer op in een globaliserende wereld-economie.

De mondiale financiële crisis van 2008, die voortging in de eurocrisis, zorgde echter voor een kink in de kabel. De cohesie van en de steun voor het neoliberale Europese elite-project heeft in de nasleep van de crisis flink aan kracht ingeboet. Niet alleen is de onvrede over en de afkeer van de EU

sterk toegenomen, de elite zelf lijkt er soms ook niet meer in te geloven. Toch is het voorbarig om het einde van het neoliberalisme in de EU aan te kondigen. Enerzijds zijn daarvoor de alternatieven, met name op links, nog te zwak. Anderzijds blijven daarvoor de belangen van het Europese transnationale kapitaal, zoals verenigd in de ERT, nog te machtig.

Tijdens de eurocrisis bleek deze macht weer eens. De keiharde bezuinigingen die als ‘oplossingen’ werden opgelegd door de noordelijke lidstaten, met Duitsland voorop en Nederland in het kielzog, maakten het voor gewone mensen alleen nog maar erger. Tegelijkertijd werden onze banken wel gereed en werd de crisis aangegrepen om er een neoliberale sanerings-agenda door te jagen. Ondertussen werd er niet getornd aan de vrijheid van het (financiële) kapitaal, terwijl daar wel de oorzaak van de crisis lag. Alhoewel deze agenda breder door rechtse krachten gedragen werd, is het opvallend hoezeer dit antwoord op de eurocrisis in lijn was met de voorstellen die door de ERT werden gedaan. Een antwoord dat ook de Europese begrotingsregels nog verder heeft aangescherpt en daarmee de neoliberale disciplinerende van lidstaten heeft verdiept. De belangen

van het transnationale kapitaal veiligstellen bleef zo de eerste prioriteit van het EU-beleid.

CHINA ALS GEOPOLITIEKE UITDAGER

Anno 2019 is de grootste uitdaging voor de ERT dat de wereld minder openstaat voor de neoliberale EU. Trump heeft met zijn economisch nationalistische politiek de EU zelfs een “vijand” genoemd. Een opkomend, ‘staatskapitalistisch’ China wil de regels van het spel veranderen. De Europese elite ziet dan ook een sterke bedreiging voor de neoliberale wereldorde waarin de neoliberale EU zo goed gedijde heeft. De huidige politieke opstelling van de VS en China is derhalve strijdig met de belangen van de ERT. De ERT was bijvoorbeeld een fervent voorstander van het handelsakkoord TTIP (*Transatlantic Trade and Investment Partnership*), dat van de VS en de EU een grote economische ruimte had moeten maken voor Europese en Amerikaanse multinationals. Maar dit verdrag is voorlopig door Trump van tafel geveegd. In plaats daarvan dreigt er nu zelfs een handelsoorlog. Waar sommigen in de elite nog hopen dat ‘Trump’ een probleem van voorbijgaande aard zal zijn, wordt China steeds meer gezien als dé uitdaging voor de lange termijn. De multinationo-

nals van de ERT hebben enorm geprofiteerd van de ontsluiting van de Chinese markt en blijven grote kansen zien voor hun expansie in Azië. Maar zij zien zich ook geconfronteerd met de keerzijde ervan, namelijk dat Chinese bedrijven, vaak gesteund of (deels) in handen van de staat, ook serieuze concurrenten zijn geworden. China schermt daarbij de eigen markt nog vaak af en ontpopt zich intussen tot een belangrijke geopolitieke uitdager van ‘het Westen’. Daarom gaan er steeds meer stemmen op in de EU om sterker op te komen voor de Europese strategische, economische en veiligheidsbelangen tegenover een China dat ook in de EU steeds meer invloed verwerft.

Voor zover de huidige EU onder toenemende druk van buiten nu wegen inslaat die afwijken van het eerdere neoliberale model, is dat echter niet per se een verbetering vanuit socialistisch perspectief. Zo lijken de door angst voor China ingegeven Frans-Duitse plannen voor een Europese industriepolitiek toch weer vooral gericht op de belangen van de eigen multinationals, en niet zozeer op de belangen van werkers en de samenleving als geheel. Willen we in de EU echte bescherming tegen de globalisering dan moet de interne markt – het nu zo dierbare bezit van het grootkapitaal, dat daarom door politieke vertegenwoordigers zoals Rutte ook zo fel verdedigd wordt – op de schop. Daarvoor moeten we grenzen stellen aan het grenzeloze verkeer van goederen, diensten, werkers en bovenal het kapitaal. Om de macht van datzelfde kapitaal en de macht van een Brussel dat deze kapitalistische belangen dient te breken, is een lange strijd nodig. ■

Bastiaan van Apeldoorn is Eerste Kamerlid voor de SP; hoogleraar Mondiale Politiek en Economie en Geopolitiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam, en auteur van *Transnational Capitalism and European Integration* (Routledge, 2002).

ARBEIDS IS BIG BU

Het debat over arbeidsmigratie lijkt gekaapt door twee uitersten: de open wereldeconomie, of Nederland losknippen van de wereld. In het geweld tussen beide kampen verdwijnt de vraag voor wie de lusten en de lasten zijn van het liberaliseren van arbeid in de Europese Unie. Voor de SP zijn twee begrippen belangrijk: een rechtvaardige verdeling van lusten en lasten en oog voor het belang van gemeenschappen, in plaats van het aandeelhoudersbelang van de bv Nederland.

Tekst: Bart Linssen Foto: Rob Huibers / HollandseHoogte©

MIGRATIE BUSINESS

Wanneer in 2004 en 2007 een grote groep Oost-Europese landen lid wordt van de EU, eist SP-Kamerlid Jan de Wit de zeggenschap om in te kunnen grijpen: 'Wij willen van Europa de ruimte om de uitwassen van het vrije verkeer van werknemers binnen Europa te bestrijden en voorkomen. De Nederlandse regering moet die ruimte opeisen. En als die ruimte niet wordt geboden, dan moeten we die verdragen opzeggen die de uitwassen in stand houden.' Dertien jaar later ziet SP-Tweede Kamerlid Jasper van Dijk dat de ontwrichting waar De Wit op wees, volop gaande is: 'Waar het om gaat is dat het grootbedrijf arbeidsmigratie misbruikt om de winsten te vergroten. Wat volgens hen goed is voor de economie, is vooral goed voor een aantal bedrijven en hun aandeelhouders. Dat is dus heel wat anders dan het belang van gewone mensen in een land. Nu zien we dat grote groepen mensen de klappen krijgen, voor de opbrengsten van het grootbedrijf.'

Wat gaat er nu precies mis met arbeidsmigratie en hoe kunnen we grip krijgen op globalisering?

UITBUITING OM DE KOSTEN LAAG TE HOUDEN

Poolse arbeidsmigranten die onder meer via uitzendbureau Otto Work Force werken in Nederlandse distributiecentra voor Albert Heijn, waarschuwen elkaar voor de barre werkomstandigheden daar. Ze schetsen een wereld van intimidatie en hoge werkdruk met onhaalbare 'targets'; korte contracten, onzekere roosters, deels onbetaalde oproepdiensten en gebrekkige huisvesting. 'Het kostte me geld, tijd en mijn gezondheid,' zegt een voormalige oproepkracht tegen Platform voor Onderzoeksjournalistiek Investico en De Groene Amsterdammer van 7 maart 2019.

Vanwege verontrustende verhalen kaartte de Poolse ambassade onlangs de misstanden en uitbuiting van haar landgenoten aan bij minister Koolmees (D66) van Sociale Zaken. Ook startte het Spaanse parlement onlangs een onderzoek naar de uitbuiting van Spanjaarden in Nederland. In NRC Handelsblad spreken hulpverleners van 'moderne slavernij' in het Westland.

De verhalen zijn veelal anekdotisch van aard, maar het beeld is duidelijk: bedrijven maken continu misbruik van de kwetsbare positie waarin veel arbeidsmigranten zich bevinden en in Nederland kunnen zij ongestoord hun gang gaan. Investico becijferde dat van de 1300 misstanden die tussen 2011 en 2017 zijn gemeld, er slechts in 25 gevallen tot een veroordeling door de rechtbank werd overgegaan. NRC-journalist en publicist Menno Tamminga: "Vrij verkeer van arbeid is een van de basisprincipes van de Europese Unie, maar de controle op arbeidsomstandigheden is armetierig. Een herleving van de daglonerseconomie uit de vorige eeuw is het resultaat."

Niet voor niets spreekt de Poolse ambassadeur in NRC Handelsblad van een 'parallele samenleving' van buiten-

Frank van Gool, oprichter en directeur van OTTO Work Force, het grootste uitzendbureau voor Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland.

UNDERCOVER ALS ARBEIDSMIGRANT

Uitbuiting van arbeidsmigranten is zo oud als arbeidsmigratie zelf. Een van de bekendste verslagleggers van de uitbuiting en het racisme waaraan arbeidsmigranten blootstaan, is de Duitse journalist Günther Wallraff. Verkleed als Turkse arbeidsmigrant met een matige Duitse taalbeheersing (een methode die vandaag de dag wellicht minder zou worden gewaardeerd), werkte hij jarenlang aan de onderkant van de Duitse economie: bij McDonalds, in de mijnen, in de bouw, waar hij ook maar werk kon vinden. Overall maakt hij hetzelfde mee: werkgevers die het niet zo nauw namen met de regels en hem onmenselijk behandelden. Men zette arbeidsmigranten illegaal aan het werk en wanneer er toevallig toch werd gecontroleerd, werd gedaan alsof de Turkse werker pas net aan de slag was gegaan en het papierwerk nog onderweg was.

‘Ik moet jullie namen nog hebben voor de uitvoerder,’ zegt hij. ‘Ali’ zeg ik. Dat is voldoende.
– Günther Wallraff: Ik (Ali), 1985.

In Nederland maakten arbeidsmigranten in de jaren zeventig en tachtig vergelijkbare toestanden mee, blijkt onder meer uit werk van Rudie Kagie. Vaak betrof het arbeidsmigranten van buiten de EU, meestal uit Turkije of Marokko. In de jaren negentig was het Stella Braam, die voor FNV undercover ging in de bloementeelt en wier Marokkaanse en Turkse vrienden de achterkant van onder meer de textielindustrie in Nederland blootlegden.

landse werknemers, onzichtbaar voor de meeste Nederlanders: “Ze participeren niet in de maatschappij. Ze zijn arbeidskrachten, en niet meer dan dat.” In hetzelfde artikel verbaast hij zich over de bizarre Nederlandse constructie voor uitzendkrachten: “Deze mensen hebben een civiel contract met de werkgever/uitzender. Ze zijn handel. Het is niet aan mij om Nederland te zeggen hoe ze de economie moet organiseren. Maar een fatsoenlijke behandeling van arbeidsmigranten, fatsoensnormen in de contracten, zou je wel moeten kunnen eisen.”

LOONONDERMIJNING OM DE KOSTEN LAAG TE HOUDEN

Naast uitbuiting ziet Van Dijk dat bedrijven arbeidsmigratie misbruiken om de lonen te drukken. Die stelling is onderwerp van debat. Publicist Ewald Engelen denkt bijvoorbeeld dat er amper gevolgen zijn voor de lonen: “Er is natuurlijk een beetje loondruk. Maar die is voor de rest van de economie tamelijk beperkt.”

Engelen beroept zich op een rapport van CPB en SCP uit 2018. Dat ziet inderdaad positieve kanten aan arbeidsmigratie voor de Nederlandse bevolking, maar stelt tegelijkertijd dat “bepaalde groepen, vaak laagopgeleiden die direct concurreren met arbeidsmigranten, geraakt kunnen worden door immigratie”. Simpel gesteld: is er in jouw sector weinig sprake van arbeidsmigratie, dan is de kans groot dat je vooral profiteert van de goedkoop bezorgde pakketjes. Maar als een baas jou kan vervangen door een arbeidsmigrant die meer produceert tegen minder kosten, dan loop je kans je baan te verliezen. Ook voeren bedrijven de werkdruk op als gevolg van

extreem onzekere arbeidscontracten. Jeroen van Bergeijk beschrijft in de Volkskrant zijn undercover-ervaring bij een distributiecentrum van bol.com.

Natuurlijk hield Van Bergeijk dit niet lang vol. Dat is geen kwestie van willen, maar van kunnen. Voor bol.com is dit de ideale situatie: een Pool die door zijn rug gaat kan terug naar Polen en het uitzendbureau regelt een nieuwe arbeidskracht. Bovendien is de productiviteit van iemand die niet weigert om drie in plaats van twee zware dozen

Ik leg aan Lukasz, de jonge Poolse teamleider, uit dat ik pijn in mijn rug heb. ‘Yeah? And?’, reageert hij. ‘Er lopen daar allemaal jongens van begin 20 rond, ik ben 50’, zeg ik. Het maakt geen enkele indruk. ‘You have note from doctor?’ Dat heb ik niet. ‘Moet ik eerst door mijn rug gaan voordat je me tegemoet kan komen?’ ‘Cannot help you. You work in Hal 5.’

tegelijk te tillen, op korte termijn hoger. Het doet denken aan de verhalen van de Duitse journalist Wallraff, die beschrijft hoe Turkse arbeiders in de Duitse mijnen geen helm krijgen. Zo’n helm kost de werkgever alleen maar geld en levert hem niets op, omdat de kosten van een ‘beschadigde Turk’ niet bij hem terecht komen.

De tweede keer werk ik samen met een nieuwe collega, een Duitser, die zijn helm gratis door de firma Remmert geleverd krijgt. En weer moet ik (Ali) er voor opdraaien. Maar dit keer weiger ik (Ali): 'Is privé, van mij. Doe ik niet. Kan ontslagen worden als ik werk zonder helm.' Waarop de ploegbaas: 'Gééff die helm of ik ontsla je. En wel meteen!'

PRIVATE LUSTEN, PUBLIEKE LASTEN

Het derde punt dat Jasper van Dijk maakt, is dat veel bedrijven het liefst helemaal nergens voor betalen wanneer het arbeidsmigranten betreft. Huisvesting is zo minimaal als de overheid toelaat, waardoor ook hier bedrijven het randje opzoeken.

Ook over die soms gebrekkige huisvesting bestaat ontevredenheid, net als het feit dat arbeidsmigranten door uitzendbureau OTTO ieder moment kunnen worden 'verzocht' te verhuizen van bijvoorbeeld Diemen naar Lelystad, of van Almere naar Uddel. Privacy ontbreekt; blijkt uit de verhalen. Werknemers leven en slapen met vijf personen op een oppervlakte van 60 vierkante meter. Beheerders van de woningen komen soms onaangekondigd persoonlijke eigendommen doorzoeken. In een containercomplex van OTTO in Diemen is sprake van een rattenplaag.

Aan de top van Ahold krijgt Frans Muller 3.750 euro per maand om een appartement te huren, boven op zijn salaris van ruim 5 miljoen euro per jaar. Bij een arbeidsmigrant in het magazijn houdt het uitzendbureau een flink deel van het minimumloon in, als huur voor een bouwval.

Ook op het gebied van integratie laat het bedrijfsleven de overheid de rekening betalen. Ongeveer de helft van de arbeidsmigranten blijft voor lange tijd in Nederland. Dat zij hiervoor kiezen is heel begrijpelijk, het gaat immers om banen die permanent moeten worden ingevuld. Op plaatsen waar veel arbeidsmigranten wonen is het essentieel dat de overheid investeert in taalonderwijs en integratie, om parallelle samenlevingen te voorkomen. Ook deze kosten zijn voor de maatschappij, in plaats van voor het bedrijf dat profiteert van de goedkope arbeidskrachten. Dat geldt ook voor de kosten die in het land van herkomst worden gemaakt, zoals voor de opvang van kinderen.

'GOED VOOR DE ECONOMIE'

Dat de overheid deze rekening oppakt, wordt regelmatig verdedigd met een beroep op het belang voor de Nederlandse economie. Zo pleitte D66-voorman Rob Jetten onlangs nog voor 50.000 extra arbeidsmigranten, die nodig zouden zijn om aan de vraag van het bedrijfsleven te voldoen. De opvang zou bovendien geen enkel probleem zijn, zolang men maar zorgt voor 'kleinschalige woonlocaties, bijvoorbeeld op bedrijventerreinen'.

De uitzendbranche, die veel geld verdient over de rug van arbeidskrachten, laat regelmatig onderzoek doen door SEO, Stichting Economisch Onderzoek. In een rapport dat SEO vorig jaar publiceerde, valt te lezen dat een arbeidsmigrant per Nederlander zo'n 250 tot 300 euro oplevert. Lees: als je de opbrengst over de gehele bevolking zou verdelen. Dat gebeurt in de praktijk natuurlijk niet. De transactie: 300 euro extra voor het grootbedrijf, terwijl overheden en

Top 5 functiegroepen waarin arbeidsmigranten werkzaam zijn (2018)

Productie
41%

Bouw
8%

Logistiek
29%

Overig
5%

Agrarisch
16%

De winst gaat naar het grootbedrijf, terwijl overheden en gemeenschappen de kosten voor huisvesting en integratie dragen

gemeenschappen de kosten voor huisvesting en integratie dragen.

Hetzelfde speelt aan de andere kant van de arbeidsmarkt. De komst van het medicijnagentschap EMA naar Amsterdam vergroot de druk op de lokale huizenmarkt en kinderopvang- en onderwijs capaciteit. Het effect is hetzelfde. De voordelen zijn voor enkelen, de kosten komen bij de maatschappij terecht. Wellicht is het goed voor de economische elite, maar het is niet per se goed voor Nederland.

DOGMATISCHE VOOR- EN TEGENSTANDERS: TWEE ONWERKBARE UITERSTEN

Maar deze analyse over private lusten en publieke lasten speelt amper een rol in het publieke debat. Het debat gaat over twee andere verhalen: de dogmatische voor- en tegenstanders van globalisering.

De aanhangers van globalisering, in Nederland vertegenwoordigd door politici van GroenLinks en D66, zien het liefst een zo geliberaliseerd mogelijke arbeidsmarkt. Zodat bedrijven zomaar overal mensen vandaan kunnen halen, zoals de 50.000 'Bulgaren op bestelling' van D66-voorman Rob Jetten. Ook GroenLinks-Europarlementariër Judith Sargentini pleitte onlangs in GroenLinks-tijdschrift De Helling voor meer arbeidsmigratie van buiten de EU richting Hongarije: "Hongaren trekken weg, niemand uit andere Europese landen wil in Hongarije werken, en Hongarije laat geen migranten toe." Het idee dat Hongaren wellicht weer terugkomen als in Hongarije de lonen worden verhoogd, ontbreekt in haar analyse. GroenLinks en D66 delen hiermee het ideaalbeeld van het grootbedrijf dat vertegenwoordigd wordt door VNO-NCW. Daar begrijpt men precies dat arbeidsmigratie helpt de lonen laag te houden: 'Er zijn nog steeds heel veel banen waartoe Nederlanders niet bereid zijn en die door Oost-Europeanen perfect worden gedaan.'

Negatieve gevolgen als uitbuiting en verdringing zijn volgens deze partijen tegen te gaan door uitwassen te bestrijden, en gelijk loon te bieden voor gelijk werk. Jasper van Dijk stelt dat dit tot nu toe niet is gelukt, en ook niet gaat lukken: 'Het goedkoper zijn is juist wat een buitenlandse werkende aantrekkelijk maakt. Zolang onderbetaling het verdienmodel is, gaan er voor elke route die je sluit, vier nieuwe open. Onlangs kwam in het nieuws hoe Slowakije een nieuwe 'hub' (draaischijf) wordt voor het detacheren van arbeidsmigranten. Op papier werken zij in Slowakije, dus tegen de Slowaakse werkgeverslasten van 2,5 procent, terwijl ze feitelijk overal in Europa aan het werk kunnen. Dat scheelt tientallen procenten in vergelijking met een Nederlandse werkende, ook bij betaling van

hetzelfde loon. Gooi deze constructie dicht, en je kunt er vergif op innemen dat de uitzendsector een nieuwe maas in de wet vindt, of zich verplaatst.'

Het gebruik van zzp is zo'n constructie. Deze wordt nu al volop gebruikt om het dienstverband te omzeilen. Voor zzp'ers is niets geregeld: geen cao, geen pensioenopbouw, geen minimumtarief. Het vrije verkeer van diensten is één van de basiswaarden van de Europese integratie. Deze vrijheid van ondernemen zorgt er in feite voor dat arbeid altijd goedkoper kan, als het maar verpakt wordt als ondernemen. Kort samengevat: uitbuiting laat zich niet aanpakken zonder inperking van arbeidsmigratie en het vrije verkeer van diensten.

Net als D66 en Groenlinks, houdt de PVV van Geert Wilders het grootbedrijf de hand boven het hoofd. Hij wijt de problemen zoveel mogelijk aan de migranten zelf. Exemplarisch is het 'Polenmeldpunt' dat de PVV in 2012 lanceerde, waarin Wilders mensen expliciet vroeg of zij last hadden van arbeidsmigranten, en of zij hun baan verloren aan Polen en andere Oost-Europeanen. Een groot verschil met de SP. Die lanceerde in 2005 een meldpunt en klaagde daar juist het systeem mee aan. Jan de Wit: 'Wij willen helder zicht op de problemen die worden veroorzaakt door de extreme liberalisering van de arbeidsmarkt.' De SP uit kritiek op het systeem, de PVV op de Polen.

Hoe wezenlijk dit verschil in analyse is, bleek in 2010 toen de PVV gedoogsteun gaf aan het eerste kabinet-Rutte. Rutte I besloot om integratie voortaan aan de markt over te laten en legde elke verantwoordelijkheid voor het slagen bij het individu. Het bedrijfsleven ontdeed wederom elke vorm van verantwoordelijkheid, terwijl de PVV de Polen de schuld kon blijven geven.

VEEL WOORDEN, WEINIG DADEN

Niet alleen het integratiebeleid van de PVV en de VVD faalt, betekenisvolle daden blijven al jaren uit. Exemplarisch is de herziening van de detacheringsrichtlijn. Deze Europese wet, waarin wordt geregeld onder welke voorwaarden een medewerker van een bedrijf naar het buitenland kan worden gestuurd om daar een tijd te werken en die door bedrijven wordt gebruikt om zo min mogelijk salaris en sociale premie te betalen, is onlangs onder leiding van PvdA-Europarlementariër en oud-vakbondsleider Agnes Jongerius opnieuw tegen het licht gehouden. Een van de belangrijkste aanpassingen die nu is voorgesteld, is dat de uitzendperiode wordt verkort van twee naar anderhalf jaar. Het probleem is dat in de praktijk de meeste detacheringen nog geen half jaar duren. Jongerius stelt dat 'collega's weer collega's kunnen zijn, in plaats van concurrenten', maar daarmee maskeert ze vooral het gebrek aan resultaten van haar eigen inspanningen. Lilian Marijnissen noemde de aanpassing in Buitenhof daarom 'een verbeter-

Uurloon naar herkomst werknemers (2017)

ring, maar geen oplossing': het detacheren als verdienmodel komt er geen moment mee in gevare.

Een andere halfslachtige maatregel is het recente voor-nemen om een Europese Arbeidsautoriteit in het leven te roepen. NRC-journalist Menno Tamminga oordeelde wederom hard: "Dat wordt nu een informatie- en coördi-natieloket, geen waakhond met tanden tegen frauduleuze praktijken en mottige arbeidsomstandigheden zoals de Nederlandse Inspectie SZW."

ANDERS GLOBALISEREN

De oplossingen uit het politieke midden zijn niet alleen halfslachtig maar blijven de markt centraal stellen, in plaats van de mensen. Die fixatie op groei is te dominant geweest in het denken van beleidsmakers, aldus Dani Rodrik in De Groene Amsterdammer: "Onder economen bestaat al 25 jaar consensus over de positieve effecten van globa-lisering, omdat het groei zou opleveren."

Zie de Europese integratie in de praktijk: extreme libera-lisering van de interne markt, garanties voor markttoegang en een gelijk speelveld voor bedrijven en weinig oog voor sociale rechten. Achter deze politieke keuze zit het diepe geloof dat de open interne markt tot het best denkbare Europa gaat leiden. Daarmee werken beleidsmakers misschien toe naar optimale economische efficiëntie en winstmaximalisatie, maar breken ze gemeenschappen af. Dat ontwrichtende deel van globalisering zien beleidsma-kers voortdurend over het hoofd. Rodrik: "Ze moeten begrijpen dat globalisering per definitie disruptief is. Dan kunnen we samen regels opstellen om die globalisering in goede banen te leiden."

Van Dijk: 'In de globaliseringsrace zijn we bepaalde kernprincipes kwijtgeraakt die relevant zijn voor een samenleving. Dat we lusten en lasten gelijk verdelen en dat de gemeenschap de basis is van alles. Arbeidsmigratie moet voor alle betrokkenen iets positiefs zijn, dat is nu niet het geval. De EU kan alleen werken als we haar vanuit gemeen-schappen vormgeven en de menselijke maat erin zichtbaar blijft. Onze voorstellen om daarmee te beginnen zijn niet zo ingewikkeld. We verplichten bedrijven door middel van vergunningen toestemming te vragen wanneer zij mensen van buiten Nederland aannemen, net zoals we dat nu doen wanneer ze arbeidsmigranten van buiten de EU willen aannemen. Daarbij vragen we hen aan te tonen dat ze de vacature al enige tijd uit hebben staan, tegen een fatsoen-lijk loon, en dwingen we goede huisvesting en integratie af. Zo betalen bedrijven hun eerlijke deel voor de voordelen die ze van arbeidsmigratie hebben en voorkomen ze uitbuiting.'

Globalisering moet juist gepaard gaan met meer grip en zeggenschap, in plaats van alleen oog voor economische groei. Van Dijk: 'Voor ons is het dan ook het allerbelang-rijkste dat we zeggenschap houden over onze samenleving. We willen de neoliberale globalisering beteugelen, opdat we voorkomen dat groepen tegen elkaar uitgespeeld worden. En wanneer dat toch gebeurt, zoals nu bij arbeids-migratie overduidelijk het geval is, dan willen we kunnen ingrijpen. Door uitbuiting aan te pakken en wanneer het echt nodig is hard aan de rem te trekken.' ■

DE DAGLONERS ZIJN TERUG

Tekst: Ruud Kuin

De factor arbeid zit wereldwijd in de verdrukking. De loonstijging komt maar niet op gang, de ongelijkheid wordt groter en groter en de flexibilisering neemt ongekende vormen aan. Deskundigen twisten over de vraag wat de belangrijkste oorzaken zijn, maar in elk rijtje komt iets abstracts als 'globalisering' voor. Alsof het een natuurverschijnsel is, waar we niets aan kunnen doen.

Het CBS maakte in februari van dit jaar, bijna triomfantelijk, bekend dat inmiddels 3 miljoen van de werkenden in Nederland een flexcontract hebben. Dat is 40 procent van alle werkenden. Paul de Beer, bijzonder hoogleraar arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam, weet zeker wat de hoofdoorzaak *niet* is. 'Je hoort steeds dat het door globalisering en robotise-

ring komt. Maar dat vindt overal plaats en toch lopen we in Nederland voorop. Bovendien zijn de sectoren met de meeste flexibele arbeid, zoals de horeca- en cultuursector, nu juist het minst gevoelig voor globalisering en robotisering.' Dat klinkt plausibel, maar wat is dan wel de oorzaak? De Beer houdt het op een cultuurverandering. 'Het is normaal geworden om te concurreren op contractvormen.'

ZELF GESCHAPEN

Hoe wordt iets normaal? En heeft globalisering daarbij wellicht toch een rol gespeeld? Veranderingen komen immers in het algemeen niet zomaar tot stand. Dani Rodrik, een vooraanstaand globaliseringsdeskundige, hoort te vaak dat globalisering wordt voorgesteld als iets wat op onze schoot is geland. "Dat is niet zo: het is het product van menselijke beslissingen, zoals handelsovereenkomsten en

internationale verdragen. De kern is het wegnemen van zoveel mogelijk regels, die een belemmering zouden kunnen zijn voor de vrije verplaatsing van goederen en kapitaal, van intellectueel eigendom tot boekhoud- of milieuregels. We hebben 'de krachten van globalisering' zelf geschapen en we kunnen ze ook controleren en sturen."

De Europese Unie is zo ongeveer in het leven geroepen voor vrije verplaatsing van goederen en kapitaal. In 1992 en 1993 slaat de Europese Commissie met dat doel een belangrijke richting in, met grote gevolgen voor arbeid. Met het Verdrag van Maastricht (1992) werd besloten tot de oprichting van de EMU (Economische en Monetaire Unie). De aangesloten landen gaan de euro als betaalmiddel gebruiken en hun economische en financiële politiek op elkaar afstellen. In 1993 zet de Europese Commissie beleid uit waarin de decentralisatie van de arbeidsverhoudingen en flexibilisering van de arbeid belangrijke instrumenten zijn. "Flexibilisering van de arbeid betreft het streven naar een flexibeler arbeidsmarkt en een grotere flexibili-

LOONONTWIKKELING

De arbeidsinkomensquote geeft aan welk deel van elke euro die we verdienen naar arbeid gaat. In de jaren negentig was dat 83 procent; vandaag de dag is dat 71,5 procent. Dat betekent dat een steeds groter deel naar de bezitters gaat en dat is een wereldwijde ontwikkeling. De flexibilisering en de zwakkere positie van de vakbeweging worden als belangrijkste oorzaken gezien.

teit binnen de bedrijven, met als doel adequater in te kunnen spelen op wisselende marktomstandigheden en te komen tot lagere arbeidskosten en kapitaalkosten per eenheid product.” Een belangrijke overweging daarbij is de komst van de EMU. “De overgang naar de EMU betekent dat het begrotings-, het monetaire en het wisselkoersbeleid niet meer kunnen worden ingezet voor het opvangen van eventuele externe economische schokken. In belangrijke mate zal de arbeidsmarkt deze rol dienen over te nemen.”

OPGEREKTE GRENZEN

In datzelfde jaar stelt de EU een richtlijn vast voor de organisatie van de arbeidstijd. Hierin wordt onder andere de maximale arbeidstijd per week bepaald op 48 uur. Dat is voor veel landen, waaronder Nederland, als maximum al hoog maar de grenzen blijken nog verder te kunnen worden opgerekt. Overschrijding van het maximum aantal uren wordt namelijk niet per week beoordeeld, maar over een (referte)periode van 6 maanden. Hierdoor verschuift het risico van voldoende werk van de werkgever naar de werknemer. Als je in een rustige periode minder uren werkte, was dat risico voor de werkgever. Maar met de nieuwe EU-richtlijn ontstaan er ‘min-uren’ die je in drukke tijden moet inhalen, zonder overwerkvergoeding. Als je gemiddeld over 6 maanden maar niet meer werkt dan 48 uur. En deze periode kan ook nog eens worden verlengd naar een jaar. De toon is gezet. In 1996 sluiten vakbonden en werkgevers dan ook niet toevallig een akkoord, Flexibiliteit en Zekerheid, dat geheel in lijn is met het

ingezette Europese beleid. In de inleiding van dit akkoord vinden we dezelfde elementen terug: “Voor arbeidsverhoudingen zijn cruciale trefwoorden: decentralisatie, maatwerk, en individualisering.” Het zijn andere woorden voor wat de EU ‘destandaardisering’ noemt. En even verderop staat in het akkoord: “In economisch opzicht doet de invloed voor veel bedrijfstakken van de mondialisering zich gelden. Dienengevolge ervaren ondernemingen dat steeds hogere eisen aan hun aanpassings- en reactievermogen worden gesteld. Zij streven meer en meer naar een flexibele organisatie en inzet van de arbeid.” Ook dat komt bekend voor. De ondertekenaars wilden onder andere voorkomen dat er een ‘legertje arbeidsnomaden’ zou ontstaan, dat doorlopend van de ene naar de andere tijdelijke baan onderweg is, met alle onzekerheden van dien. Het is geen ‘legertje’ geworden, weten we nu, maar een groot leger van drie miljoen. Werkgeversorganisatie VNO-NCW stelt: “Bedrijven hebben die flexibiliteit nodig. Het is niet iets negatiefs, het vergroot het aanpassingsvermogen van onze economie. De cao’s waren (en zijn) veel te star. Vaste werknemers kun je niet naar huis sturen, of meer uren laten werken in drukke periodes.”

EEN LEGER ARBEIDSNOMADEN

Het akkoord bevatte twee cruciale elementen. In de eerste plaats werd het aantal tijdelijke contracten beperkt tot drie binnen een periode van maximaal drie jaar. In cao’s mochten deze perioden worden verlengd. De draaideurconstructies leken hiermee

ONGELIJKHEID

Meer dan de helft van alle economische groei is naar de 5 procent rijksten van de wereld gegaan, die niet toevallig allemaal in het Westen wonen. Het trickle-down-mechanisme (als de rijken het goed hebben, komt er automatisch meer welvaart voor iedereen) werkt niet. De ongelijkheid is alleen maar groter geworden.

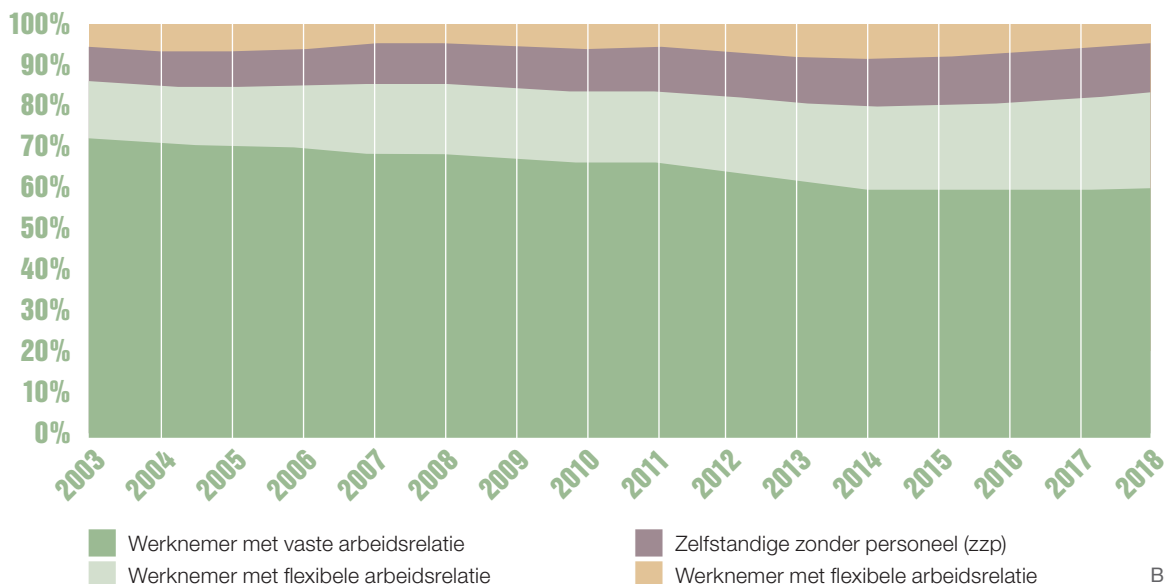
aan banden te worden gelegd, maar drie tijdelijke contracten (met verlengingen in cao’s) werd het nieuwe normaal, in alle sectoren. Ten tweede erkenden de vakbonden met het akkoord de uitzendbureaus als ‘normale’ werkgevers die geen vergunning meer hoefden aan te vragen. Het gevolg was dat iedereen een uitzendbureau kon starten. Met een explosie aan uitzendbureaus als gevolg. In 1996 waren er nog 600, nu al ruim 8.000. Toen was uitzendwerk een opstap naar een vaste baan, nu het begin van een carroussel van de ene naar de andere constructie. Met een voortdurende drang om uitzendkrachten nog goedkoper te laten werken. Niet alleen de kleintjes, maar ook de grote uitzendbureaus doen mee. ‘Het mag, het gebeurt, dus waarom mogen wij niet?’ Aldus Lodewijk de Waal, die destijds namens de vakbonden onderhandelde, maar nu moet erkennen dat de afschaffing van de vergunningplicht een grote fout was: ‘De kinderen der duisternis zijn vindingrijk. Er wordt steeds iets nieuws uitgevonden.’

Het product van politieke beslissingen heeft dus de weg bereid voor het ontstaan van een leger van arbeidsnomaden. Een leger, dat het werkgeversrisico van onzekerheid over heeft moeten nemen. Maar hoe zit het met de achterblijvende loonontwikkeling? DNB stelde onlangs in een studie de relatie vast tussen de sterk stijgende flexibilisering en het achterblijven van de loonontwikkeling. DNB onderzocht acht sectoren in de periode 1995-2015. In zeven van de acht sectoren bleek de daling van de arbeidsinkomensquote gepaard te gaan met een stijging van de flexibele schil. Als belangrijkste

WERKGELEGENHEID

Sinds 2008 zijn er in ondersteuningsfuncties naar schatting 1,1 miljoen banen in Europa en de VS verloren gegaan als gevolg van ‘offshoring’. Met offshoring wordt bedoeld dat het werk wordt uitbesteed aan een verland. Zo kondigde KPN in 2011 aan dat er 5.000 banen zouden verdwijnen omdat het werk in India goedkoper en beter kon worden gedaan. In de periode 2014-2016 werden er 30.000 banen verplaatst van Nederland naar een ander land. KLM kwam in 2017 in het nieuws toen het bekendmaakte dat de boekhouding werd uitbesteed aan India en Hongarije. Philips Lighting verplaatste zijn productie van Winterswijk naar het veel goedkopere Polen en Hongarije. Vooral in de industrie (-20 procent), landbouw (-20 procent), transport (-18 procent), en bouw (-15 procent) is er veel werkgelegenheid verloren vergaan. Van alle banen die naar het buitenland verdwenen, was 75 procent van een middelbaar of laagopgeleide medewerker.

FLEXIBILISERING VAN ARBEID

oorzaak wordt de zwakke onderhandelingspositie van flexwerkers genoemd. Ten eerste omdat de kosten voor ontslag aanzienlijk lager zijn. Ten tweede omdat slechts 10 procent van de flexwerkers is georganiseerd in vakbonden. Tegelijkertijd verzwakt de groeiende flexibele schil de positie van de vaste medewerkers. Deze groep moet immers concurreren met de flexwerkers, die flink goedkoper en makkelijker te ontslaan zijn. Bovendien is het arbeidsaanbod niet zo laag als het lijkt. Ook daarom schiet de prijs voor arbeid niet omhoog. De flexibele schil vertegenwoordigt namelijk een groot onbenut arbeidspotentieel van flexwerkers, die niet in de werkloosheidsstatistiek voorkomen maar wel graag meer uren willen werken.

RACE NAAR BENEDEN

Wat er in Nederland met de factor arbeid is gebeurd, staat niet op zichzelf. Ook in andere westerse landen heeft, als gevolg van het wegnemen van belemmeringen voor het kapitaal, dezelfde race naar beneden op lonen en arbeidsvoorwaarden plaatsgevonden. De arbeidsinkomensquote is in de hele westerse wereld gedaald. Heel veel werk is onzeker geworden, of verdwenen naar lagelonenlanden. In liberale kringen wordt (uiteraard) niet de liberalisering van de markt ter discussie gesteld maar wordt bepleit om de verliezers van globalisering te compenseren. Dani Rodrik ergert zich hieraan. In een interview met De Groene Amsterdammer zegt hij: “Ze roepen al dertig

jaar dat we betere manieren moeten vinden om de verliezers te compenseren. Maar ondertussen gaan ze verder met handelsverdragen tekenen. Dat geeft blijk van een verkeerd begrip van wat er aan de hand is. Ze zien niet dat de verliezen verder gaan dan inkomensverlies, mensen raken ook hun grip op de wereld kwijt. Hun begrip van wie wat controleert. Ze raken het zicht kwijt op de vraag of de verdeling van de welvaart nog eerlijk is. Als mijn bedrijf sluit omdat een ander bedrijf iets slimmer doet, ervaren mensen dat als een logisch gevolg van concurrentie. Dat is anders als mijn bedrijf verhuist naar een land met kinderarbeid of lakse milieu-

regels. Maar ook als een bedrijf vertrekt omdat lonen ergens anders lager zijn, voelt dat voor mensen als het omzeilen van de normen en regels die in een samenleving zijn gegroeid, als een achterdeur die een weg biedt langs bestaande sociale contracten. Het gaat om het gevoel van onrechtvaardigheid en verlies van vertrouwen in de maatschappij.”

Compenseren van verliezen is niet genoeg, structurele veranderingen in de economie zijn noodzakelijk. Zoals Rodrik zegt: “We hebben ‘de krachten van globalisering’ zelf geschapen, en we kunnen ze ook controleren en sturen.” ■

FLEXIBILISERING

Nederland telt nu drie miljoen flexwerkers; dat is 40 procent van alle werkenden. In twintig jaar tijd is het aantal eenmanszaken in de bouw van 37 naar 77 procent gegroeid. Bij voegers ligt het aandeel zzp'ers zelfs op 87 procent. Bijna de helft van het bouwplaatspersoneel is inmiddels zelfstandig. Van de auteurs en taalkundigen is 66 procent zzp'er. In 2003 waren er nog maar 630.000 zzp'ers in Nederland. Vandaag de dag tellen we er 1,1 miljoen, bijna een verdubbeling. Het aantal oproepkrachten is eveneens verdubbeld tot 539.000. Overeenkomst tussen deze

flexvormen is: geen arbeid, geen loon. Het risico is van werkgevers naar werknemers gegaan. Er ontstaan telkens nieuwe vormen van flex. Nieuw fenomeen is het platform, een ‘prikbord’ waarop aanbieders en vragers elkaar kunnen vinden per dienst, shift, of klus. Het platform bemiddelt slechts. De werkgever biedt als opdrachtgever een klus aan; de werknemer is opdrachtnemer en wordt gezien als zzp'er. De dagloners zijn weer terug. Het CBS stelde eerder vast dat flexwerkers fors minder verdienen dan vaste krachten. Gemiddeld ligt het loon op 38 procent van de vaste medewerker.

ORGANIZING OVER LANDSGRENZEN HEEN

Tekst: Ruud Kuin Foto: Maarten Hartman / HollandseHoogte©

Prijsvechters zoals Ryanair brengen ons voor extreem lage prijzen naar een ander deel van het continent. Ze kunnen dat alleen doen door de kosten op arbeid zeer laag te houden, waarbij ze gebruik maken van alle mogelijke constructies, legaal of niet. Als zij daar ongestoord mee door kunnen gaan, kunnen de andere luchtvaartmaatschappijen niet achterblijven. Het afdwingen van een gelijk speelveld door medewerkers is daarom cruciaal.

In veel sectoren vindt een moordende concurrentie plaats, wat leidt tot een extreme druk op de arbeidskosten. Niet meedoen is geen optie. Neem nu de luchtvaart. De lage arbeidskosten vormen een cruciaal onderdeel in het businessmodel van Ryanair. Het bedrijf hanteert overal het Ierse arbeidsrecht, dat relatief weinig bescherming van werkers kent. Daarbij maakt het niet uit of je in Eindhoven of Madrid gestationeerd bent. Verder wordt het cabinepersoneel alleen betaald voor de vliegreizen. Voor al het werk voor of na de vlucht, of voor overuren door vertragingen, ontvangen de personeelsleden geen loon. Ze krijgen wel 30 euro als ze 8 uur stand-by staan in hun uniform op de luchthaven. Cabinepersoneel kan wat bijverdienen door tijdens de vlucht producten aan de passagiers te verkopen. Hiervoor krijgt het 10 procent van de verkoop, wat overigens wel gedeeld moet worden met drie collega's. De opleiding van 3.000 euro moest men tot voor kort zelf betalen. Slechts door personeelsgebrek betaalt Ryanair nu deze kosten. Personeelsleden hebben veelal een tijdelijk contract of zijn ingehuurd als uitzendkracht. Verlenging hangt af van het aantal ziekte dagen en verkopen tijdens de vlucht. Ze voelen zich een slaaf met een stropdas. De piloten verdienen weliswaar beter, maar ook onder hen is de onzekerheid groot. De meeste piloten worden directeur van hun eigen bv, krijgen een Ierse boekhouder en werken

alleen voor Ryanair. Het is een schijnconstructie voor zzp'ers die alleen voor de gevlogene uren worden betaald. Transport en maaltijden zijn voor eigen rekening. Het beleid van Ryanair is erop gericht om medewerkers zo verschillend mogelijk te behandelen en een angstcultuur te creëren.

VAKBONDEN TREKKEN SAMEN OP, MET RESULTAAT

Zoals het bedrijf met zijn medewerkers omgaat, zo behandelde het ook de vakbonden. De vakbonden zagen twee jaar geleden in dat ze alleen met vereende krachten een vuist konden maken tegen Ryanair. De organisatiegraad moest onder andere met behulp van *organizing* omhoog worden gebracht. Toen dat gelukt was, kwamen ze snel tot een gemeenschappelijk eisenpakket met drie speerpunten: erkenning van de vakbonden, toepassing van nationaal recht en een cao. Hoe tegenstrijdig dat ook lijkt, toepassing van nationaal recht is essentieel om tot een gelijk speelveld met de andere maatschappijen in een land te komen.

De vakbondsacties werden op elkaar afgestemd. Op 25 en 26 juli vorig jaar staakten de medewerkers in Spanje, Portugal en België. Twee maanden later sloten Duitsland, Italië en Nederland zich bij de acties aan. De Italianen bereikten als eersten een doorbraak. Op 1 oktober ging Ryanair akkoord met toepassing van het

Italiaans recht. Aan het eind van dezelfde maand dwongen de Belgen deze toezegging af, en begin december haalden ook de Duitsers deze belangrijke eis binnen. Nu kan Ryanair niet anders dan ook in andere landen het nationale recht toe te passen.

Ryanair is daarmee niet ineens een keurig bedrijf geworden. Zo werd de vliegbasis van Ryanair in Eindhoven gesloten. De luchtvaartmaatschappij had daarbij lak aan uitspraken van de rechter. In Polen richtte zij een nieuw dochterbedrijf op, met als enige bedoeling om de vakbonden te omzeilen.

Toch werkt de gezamenlijke strategie van de vakbonden. De druk op Ryanair is groot. Het laatste kwartaal van 2018 leed het bedrijf een verlies van 20 miljoen euro. De acties hebben, ook volgens Ryanair, op drie manieren invloed op de winst. Door de stakingen dalen de ticketinkomsten. Gedupeerde passagiers claimen een vergoeding inclusief maaltijd en hotel. Ten derde verliezen consumenten het vertrouwen. Daarom zal Ryanair ook in andere landen door de knieën gaan. Niet door een consumentenboycot, maar door over de grenzen met gecoördineerde actie een gelijk speelveld af te dwingen. Dat is cruciaal voor alle medewerkers in de luchtvaart en het is een inspirerend voorbeeld voor vakbonden in andere sectoren. ■

RECHTSBESCHERMING CROWD-WORKERS HARD NODIG

UITBUITING PER MUISKLIK

Tekst: Anne-Marie Mineur Beeld: still uit de aflevering 'Klik- en Kluseconomie' van VPRO Tegenlicht

Iemand aan de andere kant van de wereld heel eventjes in dienst nemen om voor een prikkie een piepklein klusje te verrichten? Internet maakt het mogelijk. In de 'platformeconomie' ligt permanente uitbuiting op de loer. De Verenigde Naties moeten werken aan beschermende arbeidswetgeving voor crowd-werkers, stelt SP-Europarlementslid Anne-Marie Mineur.

Het verschijnsel *crowd working* is het toppunt van digitale globalisering. Platforms brengen werkgevers en zelfstandigen van over de hele wereld bij elkaar door middel van een website. Vaak gaat het om vrij eenvoudige, zelfs geestdodende klusjes, die heel weinig opleveren. Je kunt ze thuis doen en hoe meer je er doet, hoe meer je verdient. De opdrachtgever kan in Singapore of in de Verenigde Staten zitten, de crowd-werker in Nigeria of India en het hoofdkantoor van het platform in Australië of Duitsland; dat maakt in de praktijk niets uit. Crowd-werkers vallen gemakkelijk ten prooi aan oneerlijke concurrentie en uitbuiting, want er zijn nauwelijks internationale regels die hen beschermen. Dat komt wereldwijd opererende bedrijven die handig gebruik maken van neoliberale globalisering natuurlijk goed uit. Gelukkig is globalisering geen natuurfenomeen dat ons overkomt, maar politiek te sturen, en zijn er wetten en regels te bedenken die de globalisering temmen en arbeidsrechten wereldwijd beschermen. In het geval van crowd working is dat hard nodig.

HELE DAGEN PIEMELS KIJKEN

Waar Deliveroo en Uber de traditionele arbeidsverhoudingen tussen baas en arbeidskrachten al flink op de helling zetten, vallen met crowd-werken ook de internationale grenzen weg. Als Deliveroo-koerier ben je nog gebonden aan vaste grond, vanwege de plek waar je werkt en je lokale

klanten. Met crowd-werken hoeven platform en crowd-werker én de klant zich niet eens meer op hetzelfde continent te bevinden. Het bekendste voorbeeld is Amazons Mechanical Turk, dat klussen aanbiedt zoals het beoordelen van foto's op het voorkomen van bepaalde objecten, het vertalen van fragmentjes tekst of het opsporen van virtuele schatten in computerspelletjes. In een aflevering van VPRO's Tegenlicht kwam een vrouw aan het woord die werkt voor Mechanical Turk. Haar werk bestond eruit om de hele dag piemels of terroristisch materiaal te bekijken, om daarmee algoritmes te 'leren' wat wel en niet toelaatbaar is op sociale media.

Vanwege het versnipperde karakter van de klussen is het werk aantrekkelijk voor mensen die aan huis gebonden zijn of op onregelmatige tijden werken. Het werk wordt dan ook vooral gedaan als bijverdienste, of door bepaalde groepen zoals alleenstaande moeders. Tegelijk zijn er ook forse kanttekeningen te plaatsen bij het verschijnsel. Crowd-werken maakt deel uit van de platformeconomie, waarbij bedrijven via internet op jacht zijn naar de goedkoopste en meest flexibele arbeidskrachten. Zoals Lukas Biewald, CEO van platform CrowdFlower het uitdrukte: 'Vóór de komst van het internet zou het erg moeilijk zijn geweest om iemand te vinden, tien minuten aan het werk te zetten om een klus voor je te doen en daarna te ontslaan. Maar met de huidige technologie kan je daadwerkelijk mensen

Dit is het zenuwcentrum van mijn werk.

vinden, een kleine vergoeding betalen en ontslaan als je ze niet meer nodig hebt.’

DE GRILLEN VAN DE OPDRACHTGEVER

Een belangrijk kritiekpunt is daarnaast de slechte begeleiding van crowd-werkers. Zeker wanneer zij psychisch belastend werk doen, bijvoorbeeld aanstootgevend materiaal beoordelen, is goede psychologische begeleiding noodzakelijk. Daaraan ontbreekt het maar al te vaak. Deze zelfstandigen – ze zijn immers niet in loondienst – worden ook niet betaald voor voorbereidend werk of het uitzoeken van klussen, terwijl daar toch veel tijd in gaat zitten. Is het in Nederland al lastig om werkers te organiseren en te verenigen in een vakbond, als de arbeidskrachten elkaar nooit ontmoeten en zelfs van elkaars bestaan niet weten, is het helemaal ingewikkeld om hen te verenigen en een cao af te dwingen. Dan is het veel te gemakkelijk om werknemers tegen elkaar uit te spelen, en ligt uitbuiting permanent op de loer.

Crowd-werkers zijn door de wereldwijde versnippering zeer kwetsbaar. Ze krijgen vaak onder het minimumloon betaald, moeten veel onbetaalde tijd steken in het vinden van nieuwe opdrachten en hebben te maken met een instabiele inkomensstroom. De opdracht van een crowd-werker kan zomaar geweigerd worden, zonder nadere uitleg over betaling. Crowd-werkers zijn overgelaten aan de grillen van hun opdrachtgever, omdat de platforms zich onttrekken aan elke verantwoordelijkheid wanneer er een conflict is tussen crowd-werker en opdrachtgever.

WAT IS DE ILO?

De Internationale Arbeidsorganisatie, vooral bekend onder de Engelse afkorting ILO, is opgericht in 1919. Oorspronkelijk viel de ILO onder de Volkerenbond, later werd de ILO een agentschap van de Verenigde Naties. De ILO ontstond vanuit de gedachte dat duurzame vrede niet mogelijk is zonder sociale rechtvaardigheid. Daaronder valt het recht op werk, sociale zekerheid en een sociale dialoog tussen werkgevers, werknemers en overheid.

De ILO heeft 189 verdragen geformuleerd, die bindend zijn wanneer voldoende landen ze onderschrijven. De acht kernverdragen, waaronder een verbod op dwangarbeid en kinderarbeid en het recht om je aan te sluiten bij een vakbond, zijn bindend voor alle landen die zijn aangesloten bij de ILO. De Europese Unie stelt, in elk geval op papier, het onderschrijven van de kernverdragen als voorwaarde om handelsverdragen met een land te sluiten. Als enige politicus nam SP-Europarlementariër Anne-Marie Mineur eind februari deel aan een conferentie van de ILO over crowd-werken. Zij stelde daar voor om een ILO-conventie in het leven te roepen om de rechten van zelfstandigen in deze sector te beschermen. Dit bindende internationale verdrag moet zorgen voor meer transparantie over de klussen, een goed klachtenmechanisme en begrijpelijke servicevoorwaarden die voldoen aan een aantal duidelijke criteria.

ZEEVARENDEN EN P2B ALS VOORBEELD

Er bestaan nog geen internationale verdragen die de belangen van crowd-werkers veiligstellen. Ook Europese regelgeving is daarvoor niet genoeg, een internationaal kader is noodzakelijk. Een ILO-verdrag zou dan een goede oplossing zijn. We zouden het voorbeeld kunnen volgen van het Maritieme Arbeidsverdrag, dat de ILO in 2006 afsloot. Dit verdrag is bedoeld om zeevarenden wereldwijd te beschermen, ongeacht waar ze vandaan komen of onder welke vlag ze varen. Met dit succesvolle verdrag, dat is aangenomen door overheden, vakbonden en werkgeversorganisaties, zijn minimumstandaarden bepaald voor de arbeidsomstandigheden van zeevarenden die boven de nationale wet uitstijgen. Het gaat dan bijvoorbeeld om werktijden, de uitbetaling van lonen, of medische zorg op zee.

Iets dergelijks zou er ook voor crowd-werkers moeten komen; een internationale conventie voor zelfstandigen die werken in de digitale wereld en die een einde maakt aan de rechteloze situatie van honderden miljoenen zelfstandigen. De vraag is natuurlijk: hoe zou zo'n conventie eruit kunnen zien? Een regelgevend kader vanuit de EU waar mijn collega Dennis de Jong aan heeft gewerkt kan daarbij als voorbeeld dienen. Dat kader, het zogeheten Platform-to-Business (P2B), is bedoeld voor platforms die dienstverlening van bedrijven aanbieden. Bekende voorbeelden zijn bol.com of booking.com. Klanten bestellen en betalen bij de website van deze platforms, maar achter de websites zit een heel legertje aan bedrijven die afhankelijk zijn van het beleid van het platform. Bedrijven die hun diensten aanbieden op dergelijke platforms stuiten vaak op vergelijkbare problemen als crowd-werkers. Zo is vaak onduidelijk hoe de ranking op platformsites tot stand komt. Waarom staan bijvoorbeeld altijd dezelfde producten bovenaan bij de zoekresultaten op bol.com? Ook kunnen platforms van alles wijzigen in de servicevoorwaarden, zonder dat de gebruikers daarover worden geïnformeerd of er protest tegen kunnen aantekenen. De P2B-verordening moet hier een einde aan maken.

VOORSTEL: DRIE SPEERPUNTEN

Bij het ILO-verdrag voor crowd-werkers stel ik voor drie speerpunten te kiezen: transparantie over wie een klus aanbiedt en hoe de beloning is geregeld, een klachtenloket zodat crowd-werkers ergens terecht kunnen wanneer een aanbieder zich niet aan de afspraken houdt, en begrijpelijke servicevoorwaarden die niet eenzijdig kunnen worden opgezegd of veranderd. Om dit verdrag voor elkaar te krijgen, zou er een werkgroep moeten worden ingesteld onder toezicht van de Wereldcommissie voor de Toekomst van het Werk van de ILO, die in 2017 van start ging. Deze Wereldcommissie heeft zich de afgelopen twee jaar verdiept in de actuele en verwachte ontwikkelingen op het gebied van werk en zal haar voorstellen in juni van dit jaar voorleggen op het eeuwfeest van de ILO. Gezien de groeiende aandacht voor de ontwikkelingen op het gebied van crowd-werken – de ILO schreef er een diepgravend en zeer verhelderend rapport over – zou een voorstel voor een nieuw verdrag op dit onderwerp een goede kans maken. ■

Anne-Marie Mineur is sinds 2014 Europarlementariër voor de SP. Zij is woordvoerder milieu, mensenrechten en internationale handel.

EXPERTGROEPEN UIT DE SCHADUW

MINDER MACHT VOOR MULTINATIONALS IN BRUSSEL

Tekst: Bart Linssen Foto: Maurits Gemink

De autofabrikanten die jarenlang grootschalige uitstootfraude pleegden, konden via Europese 'expertgroepen' invloed uitoefenen op de regelgeving. SP-Europarlementariër Dennis de Jong bracht het functioneren van die groepen aan het licht: 'Dieselgate laat maar weer eens zien hoe belangrijk het is dat de invloed van multinationals flink wordt beperkt.'

Dennis de Jong

In 2015 werd bekend dat Volkswagen fraude had gepleegd bij de uitstootcontroles van dieselmotoren. Het was het begin van 'Dieselgate', de onthulling van een reeks vergelijkbare schandalen in de hele auto-industrie. Dat deze bedrijven überhaupt in staat waren om de autoriteiten om de tuin te leiden, was geen toeval. Via Europese 'expertgroepen' waarvoor de industrie maar liefst 80 procent van de deelnemers leverde, hadden autoproducenten een flinke vinger in de pap bij het opstellen van de wetgeving waarin de controlemethodes waren vastgelegd. Dennis de Jong, die na tien jaar stopt als Europarlementariër voor de SP, zette de schimmige wereld van de expertgroepen in de schijnwerper: 'Hoe technisch het verhaal ook is, het is belangrijk om de dominantie van de industrie in die groepen terug te dringen.'

› Wat is een expertgroep?

'Om dat te begrijpen moet je weten

dat de Europese Commissie eigenlijk een vrij kleine organisatie is, die bovendien niet al te veel consultants mag inhuren. Om toch aan de benodigde kennis te komen om wetten te maken, zet de Commissie groepjes van 'experts' aan het werk. Tegenwoordig zijn er honderden van dit soort groepen.

Expertgroepen hebben veel invloed op de beginfase van een Europese wet. Je kunt je wel voorstellen dat het bijzonder belangrijk is wie er dan meedenken en -schrijven. Zijn dat vertegenwoordigers van de multinationals, of juist de vakbonden en belangenorganisaties? Want als zo'n wet eenmaal wordt voorgesteld, staan de partijen die eigenlijk iets anders willen al op flinke achterstand.'

› Hoe kwam je erachter dat hier iets misging?

'Voordat ik Europarlementariër werd, had ik al goede banden met corruptie-waakhond Transparency International (TI). Ook hadden we als SP veel

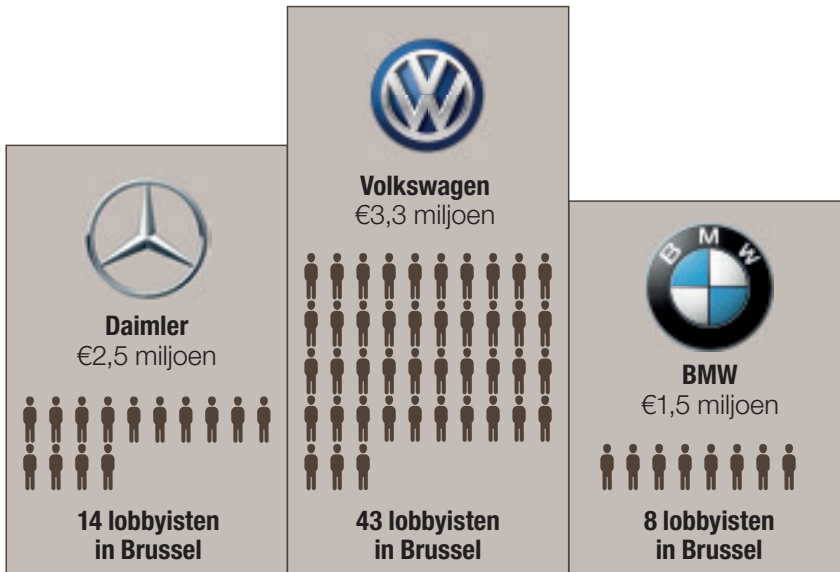
contact met Corporate Europe Observatory (CEO), dat de lobby van de grote bedrijven in de gaten houdt. Deze organisaties wezen mij al vrij snel op de dominantie van grote bedrijven in de expertgroepen. Bovendien hoorde ik de verhalen van belangenorganisaties, zoals de vertegenwoordigers van het kleinbedrijf en de consumentenorganisaties. Zij liepen helemaal leeg als ik hen vroeg naar hun ervaringen, omdat ze merkten dat ze het telkens moesten afleggen tegen de multinationals. Al ver voor het Dieselgate-schandaal stelden wij ons daarom twee opdrachten. Ten eerste wilden we de expertgroepen uit het duister halen, door zo veel mogelijk informatie los te krijgen. Ten tweede wilden we ervoor zorgen dat onze bondgenoten zo goed mogelijk in staat waren om aan de expertgroepen deel te nemen.'

› Hoe reageerde men bij de Europese Commissie?

'Veel ambtenaren waren niet blij met onze bemoeienis. Dat heeft volgens mij met twee zaken te maken. Ten eerste bestaat de Europese Commissie uit allemaal koninkrijkjes van ambtenaren die zich daar hebben ingevocht. Zij willen vooral niet dat anderen iets over hun terrein te zeggen hebben. Dus wanneer je in één keer afspraken wilt maken die voor al die koninkrijkjes gelden, kun je flinke weerstand verwachten. Ten tweede zijn er veel ambtenaren die uit het bedrijfsleven komen, en daar later ook weer naar terugkeren. Zij kennen de mensen uit de industrie en bij de grote banken. Die connecties worden vanaf het begin gevraagd om mee te praten. Dit maakt deels duidelijk hoe de invloed van multinationals in de praktijk werkt.

Lange tijd richtten ik en enkele gelijkgezinde Europarlementariërs ons noodgedwongen vooral op transparantie. Langzaam maar zeker kwam er schot in de zaak en kregen we informatie over groepen waar voorheen amper iets over bekend was. Daarbij hielp het enorm dat we de gelden die de Commissie gebruikte om de expertgroepen te financieren een jaar hebben bevroren. Dat zette de boel wel op scherp.'

Wie sturen het EU-beleid?

› Wanneer kwam de bal echt aan het rollen?

‘Op een gegeven moment was de druk zo groot dat we een enorme hoeveelheid informatie over de expertgroepen kregen. In eerste instantie onderzochten we deze zelf, later samen met de zeer betrokken academicus Ronald Blomeyer. Die heeft ondanks alle beperkingen aan de beschikbare informatie een glashard onderzoek geschreven. In een van zijn rapporten concludeerde hij bijvoorbeeld dat van de 1394 bijeenkomsten waar iets over bekend is, er maar vijf openbaar werden gehouden. Slechts 267 van de 775 onderzochte expertgroepen legden überhaupt iets vast over wat er tijdens hun bijeenkomst besproken werd. En de groepen waar vertegenwoordigers van multinationals aan deelnamen, bleken grotendeels uit hun eigen vertegenwoordigers te bestaan. Omdat ik het voorstel voor de studie van Blomeyer aan de Begrotingscontrolecommissie van het Europees Parlement had gedaan, werd ik rapporteur en kon ik een ontwerp-resolutie schrijven over dit onderwerp. Deze is in februari 2017 met overweldigende meerderheid aangenomen. Eurocommissaris Frans Timmermans probeerde ons te slim af te zijn door, nog voordat de resolutie zou worden aangenomen, met nieuwe regels te komen voor de expertgroepen. Gelukkig bleken deze redelijk goed te

zijn. Veel van onze punten werden overgenomen. Zo zou voortaan op één website worden opgeroepen tot deelname aan een expertgroep, zodat ook de kleine ngo’s deze oproepen niet zouden missen. Verder zou de website ook links gaan bevatten naar de rapporten van de expertgroepen en zouden ook minderheidsopvattingen gepubliceerd gaan worden. Ook moest de Europese Commissie zich gaan verantwoorden over wat zij zelf een gebalanceerde groep vindt. Een goede eerste stap, al moeten we er uiteindelijk naartoe dat er gewoon een maximum wordt gesteld aan deelname van vertegenwoordigers van de multinationals.’

› Ben je tevreden over wat je hebt bereikt?

‘Op het gebied van transparantie is er veel verbeterd, maar er blijft nog genoeg te doen. Zo is het belangrijk om ervoor te zorgen dat de belangenorganisaties genoeg middelen krijgen om deel te kunnen nemen aan de expertgroepen. Denk bijvoorbeeld aan een kleine ondernemer, die iemand moet inhuren om zijn of haar zaak draaiende te houden wanneer diegene aan zo’n expertgroep deelneemt. Ook moeten expertgroepen nog veel transparanter gaan werken. Als er bijvoorbeeld een bijeenkomst wordt gehouden over iets wat echt leeft in de maatschappij, zoals een mogelijk

verbod op het bestrijdingsmiddel glyfosaat waarover veel publiek debat is, dan moet die bijeenkomst openbaar te volgen zijn. Er zijn ongetwijfeld veel mensen die op dat moment graag mee zouden luisteren. Ook voor de controle achteraf, zoals bij Dieslegate, is het belangrijk dat men terug kan horen wat er tijdens deze bijeenkomsten is gezegd.

Tegelijkertijd hebben we flinke overwinningen geboekt. Het heeft tien jaar geduurd, maar we hebben nu inzicht in expertgroepen. We weten precies wat er niet goed zit. Alleen dat al heeft effect. Sinds we expertgroepen uit de schaduw hebben getrokken is, volgens een nieuw rapport van eerdergenoemde onderzoeker Blomeyer, het aantal groepen waarin de industrie dominant is met bijna de helft afgenomen. Daarmee verzwakken we de almacht van de multinationals en wordt het mogelijk om de stem van onze bondgenoten te versterken.’

› Wat zou er nog meer moeten gebeuren om schandalen als Dieslegate in de toekomst te voorkomen?

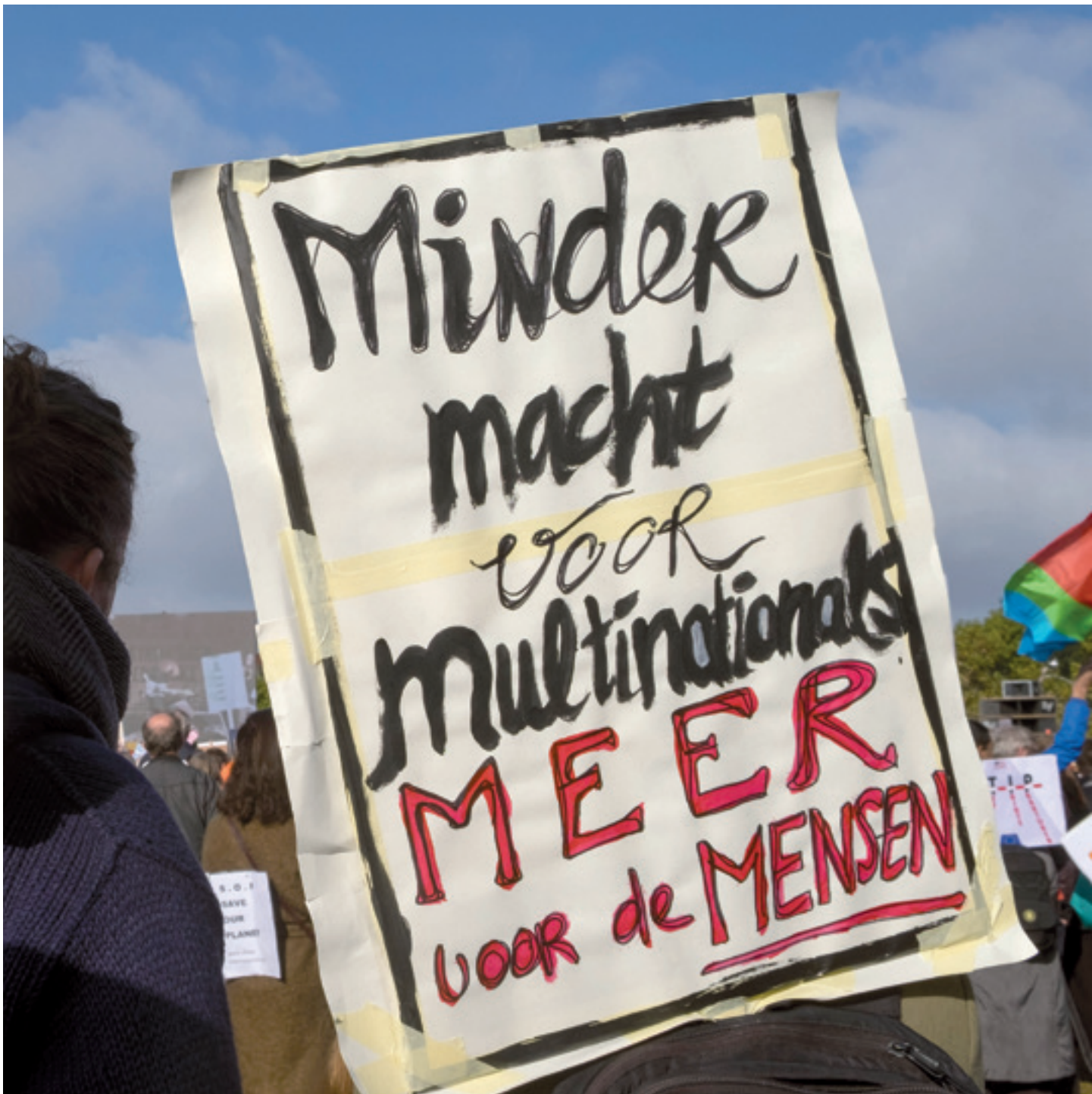
‘Het blijft frustrerend hoe de Europese Commissie bij technische wetgeving volhardt in het standpunt dat men vooral ‘experts’ uit de industrie nodig heeft, ‘want die snappen het tenminste’. Dieslegate laat goed zien hoe onzinnig deze redenering is. De zogenaamde experts uit de auto-industrie leverden weliswaar heel veel informatie, maar die deugde van geen kant. Terwijl milieuorganisaties, die juist voor onze belangen opkomen, niet de kans kregen om weerwoord te bieden. Wat mij betreft is dit de agenda voor de komende periode: pak die eenzijdigheid van expertgroepen aan.’ ■

Dennis de Jong is sinds 2009 Europarlementariër voor de SP. Daarvoor werkte hij onder meer als speciaal adviseur mensenrechten en goed bestuur voor het ministerie van Buitenlandse Zaken. De Jong heeft zich de afgelopen jaren sterk gemaakt voor meer openheid in Brussel, bijvoorbeeld over de riante onkostenvergoedingen van Europarlementariërs en over de ontmoetingen die zij hebben met lobbyisten.

DE ELITE LUISTERT NIET NAAR SMEEKBEDES!

Uit onverdachte hoek kwam recent vernietigende kritiek op de economische elite. Quote-hoofdredacteur Sander Schimmelpenninck, telg uit een adellijk geslacht, schreef samen met Zuidas-dominee Ruben van Zwieten een aanbevelenswaardig boek over de vijf procent superrijken. De graaf en de dominee eindigen hun boek met een bijzondere vacature: "Welvarend, vredelievend land (440 jaar oud), met de blik naar buiten, maar ook nuchter en huiselijk, zoekt liefhebbende en verantwoordelijke elite."

Tekst: Ron Meyer Foto: Herman Wouters / Hollandse Hoogte©

“De mensen zijn boos. Op Europa, op immigranten. Het is een kwestie van tijd voor ze er achter komen op wie ze echt boos moeten zijn, waar het echte onrecht zit. Dat moment moet de economische elite voor zijn”, zei Schimmelpenninck in Het Parool.

De Volkskrant toonde aan de hand van jaarverslagen van beursgenoteerde bedrijven de praktijk anno 2019: “Winst gaat voor werk bij grote bedrijven: arbeidskracht krijgt minder en belegger steeds meer.” Van de groei van de mondiale economie sinds 1980 heeft de rijkste 0,1 procent van de wereldbevolking een even groot deel naar zich toe weten te trekken als de armste 50 procent. Vooral een kleine groep plukt de vruchten van globalisering. Het zorgwekkendst is de situatie in de Verenigde Staten. Sinds de kredietcrisis ging 95 procent van de inkomensgroei in de Verenigde Staten naar de rijkste 1 procent. Ook in India, Rusland en China is de inkomensongelijkheid sinds 1980 razendsnel toegenomen. En dan spreken we niet eens over vermogensongelijkheid, oftewel bezit. Nederland is wanneer het om vermogen gaat één van de ongelijkste landen ter wereld. De rijkste 1 procent van Nederland bezit nu een kwart van het totale vermogen, voor de kredietcrisis was dat een vijfde. De rijkste tien procent bezit nu twee derde van het totale vermogen. De Europese ongelijkheid is bijna even groot als aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Onlangs berekende Oxfam dat de 26 rijkste mensen ter wereld meer bezitten dan de armste 3,5 miljard wereldburgers. Het is het gevolg van wat de voormalig Duitse Bondskanselier Helmut Schmidt ‘roofdierkapitalisme’ noemde.

De economische elite en haar kapitaal is niet alleen ontdaan van allerlei ‘vervelende’ regels en barrières, oftewel bescherming van mensen en samenlevingen, ook is ze fiscaal in de watten gelegd. Ze kreeg miljarden aan fiscale kortingen. Over de hele wereld daalden de belastingen op de hoogste inkomens, op vermogens en op winst. Ook in Nederland. Vijftig jaar geleden betaalden bedrijven 45 procent belasting over winsten tot 40 duizend gulden en daarboven 48 procent. Nu zijn die tarieven 20 procent tot 200 duizend euro en daarboven 25 procent. In 2021 worden die tarieven verlaagd naar 15 procent tot 200 duizend en 20,5 procent daarboven. De arbeidsinkomensquote (het aandeel van arbeid in het nationaal inkomen) is gedaald van 92 procent in 1977 tot 73 procent vorig jaar. Het gemiddelde tarief voor de winstbelasting wereldwijd daalde van 38 procent in 2003 naar 24 procent in 2018.

ELITE IN DE STRATOSFEER

Schimmelpenninck en Van Zwieten hopen, evenals anderen, dat een moreel appèl de elite zal bereiken. Hoe opvallend en goed hun analyse ook is, hun antwoord, een moreel beroep op de elite, is gedoemd te mislukken. Ooit was onze samenleving te vergelijken met een huis. Wanneer het in de woonkamer rommelde, hoorde men dat op zolder. Maar het dak van dat huis is opgelicht. De economische elite zit niet meer op zolder, maar in de stratosfeer. Ze voelt zich onaantastbaar. Je moet heel erg hard roepen, wil een moreel beroep de stratosfeer bereiken. Met een politieke elite als klusjesman en de culturele discussie als bliksemafleider voelt de economische elite niet de kleinst mogelijke

noodzaak te reageren op enig moreel beroep. Mocht er een geluid doorheen glippen, dan stopt de klusjesman de dividendklus om de bliksemafleider beter af te stellen zodat het gedonder weer over identiteit gaat. Zelfs het luidste morele beroep zal onderweg naar de stratosfeer in allerhande ruis verstommen.

Hoe werd dat dak opgelicht en hoe kwam de elite in de stratosfeer terecht? Niet alleen werden alle barrières die mensen en landen beschermden tegen de vernietigende krachten van kapitaal afgebroken, ook zijn er instituten opgebouwd die de belangen van Kapitaal boven Arbeid dienen. Een van die instituten is de Europese Unie. De Italiaan Alessandro Baricco schreef recent een essay dat nogal veel stof deed opwaaien (en in Nederlandse vertaling is gepubliceerd in de Groene Amsterdammer, –red.). In *En nú moet de elite zichzelf op het spel zetten* schrijft hij over de Europese Unie als project van de elite: “Het overduidelijke elitaire DNA van de Europese Unie werd meteen zichtbaar toen Europa inmiddels een feit was en het Europese machtsstelsel zijn zetels kwam bezetten: de instituties, de regeringsorganen en zelfs de types die per land werden uitgezonden om te regeren. Een elite die wellicht ook nog best iets weet, maar die kilometers is verwijderd van de mensen, een onuitputtelijke leverancier van volmaakt onbegrijpelijke redenen en getallen, op geen enkele manier in contact met het gewone leven. Het zou zelfs kunnen dat ze inmiddels werkelijk ook dingen doen die vóór het leven van de mensen zijn, maar hun hoofdbestaansreden lijkt toch te zijn om duidelijk te maken dat de

De ongelijkheid in Europa is weer bijna even groot als kort voor de Eerste Wereldoorlog

De 26 rijkste mensen ter wereld bezitten meer dan de armste 3,5 miljard wereldburgers

vleugel wordt bespeeld en de trap op wordt gedragen, door Ons, de elite.”

INDRUKWEKKENDE DEMOCRATISCHE ROUWMIS

De Europese Unie als vorm van kapitalistisch gedreven globalisering, de belangen dienend van de economische elite – volgens Barrico een “indrukwekkende democratische rouwmis”. Barrico zet de desinteresse van de Europese economische en politieke elite in de stem van de meerderheid op een rij. “Onlangs las ik in *Le Monde diplomatique* (niet bepaald een populistisch blaadje) een mooie, korte samenvatting die ik bij deze gewoon even copy-paste: ‘In 1992 hebben de Denen tegen het traktaat van Maastricht gestemd: ze zijn gedwongen om terug te keren naar de stembus. In 2001 hebben de Ieren tegen het traktaat van Nice gestemd: ze zijn gedwongen om terug te keren naar de stembus. In 2005 hebben de Fransen en de Nederlanders tegen de Europese grondwet gestemd: ze kregen hem alsnog door de strot gedrukt met een andere naam, het traktaat van Lissabon. In 2008 hebben de Ieren tegen het traktaat van Lissabon gestemd: ze moesten terug naar de stembus. In 2015 heeft 61,3 procent van de Grieken tegen het bezuinigingsplan van Brussel gestemd: het is ze alsnog opgelegd.’ Een indrukwekkende democratische rouwmis, moet gezegd. Hier staat dat er geen plan B bestond. *There is no alternative.*”

POPULISME!

Wie de elite een spreekwoordelijke schop onder de kont wil geven, dient bovendien rekening te houden met apocalyptische populisme-verwijten. “Gaaf onze staatsvorm deze tijd

overleven?”, vroeg Trouws Hans Goslinga zich in alle ernst af nadat de Groningse SP’er Daan Brandenburg tijdens een SP-Partijraad z’n behoefte aan middelvingerpolitiek had geventileerd. Alleen “moedig leiderschap van de constructieve krachten” kan ons nog redden, volgens Goslinga. Maar uitgerekend die “constructieve krachten” hielpen de economische elite aan onbeperkte vrijheid. En omdat de totale vrijheid voor de wolf leidt tot de dood voor de lammeren, volgde schaamteloosheid. Totale schaamteloosheid. ING-baas Hamers, wiens extreme salaris maatschappelijke woede veroorzaakte, heeft recent gepleit voor hogere bankenbonussen. Ahold heeft van onzeker werk een lucratief winstmodel gemaakt. Shell betaalt nauwelijks winstbelasting maar wel twintig miljoen aan de hoogste chef. Dat is het equivalent van een hogere energierekening voor 60.000 huishoudens. En voor wie denkt dat deze voorbeelden niks over het geheel zeggen: zeventig procent van alle winst van beursgenoteerde bedrijven gaat rechtstreeks naar aandeelhouders; en dus niet naar innovatie, werk of loon. Elke voorhoede die schaamteloos meer neemt en minder geeft, verdient geen smeekbede maar een politieke bedreiging van de eigen positie.

DE WET IS DE MOEDER DER VRIJHEID

Ooit voelde de katholieke bankier zich verantwoordelijk voor de katholieke bouwvakker. Die verzuilde wederkerigheid leidde tot een elite die sober was voor zichzelf, maar verrijkend voor de samenleving. De oorzaak van die wederkerigheid wordt vaak geromantiseerd tot groot moreel

leiderschap. In werkelijkheid werd ze gevormd door de maatschappelijke verhoudingen. Door macht en tegenmacht. De elite begreep dat er wederkerigheid nodig was om de bouwvakker niet aan die duivelse socialisten te verliezen. De constante bedreiging van de eigen positie maakte de economische elite verantwoordelijk. Het was de Britse historicus Tawney die Joop den Uyl ooit inspireerde met de woorden: ‘De vergroting van de vrijheid voor gewone mannen en vrouwen heeft niet plaatsgevonden ondanks het ingrijpen van de overheid, maar dankzij dit ingrijpen. De moeder der vrijheid is in feite de wet geweest.’ De staat was daarbij voor Tawney niets meer of minder dan een instrument: ‘Dwazen zullen hem gebruiken voor dwaze doeleinden, verstandige en fatsoenlijke mensen zullen hem gebruiken voor verstandige en fatsoenlijke doeleinden.’

Stop de smeekbedes! Laat de wet daadwerkelijk de moeder der vrijheid zijn. Reguleer de vernietigende en ondermijnende werking van kapitaalvlucht. Stop de uitholling van onze publieke sector, onze solidariteit en onze democratie. Jaag furieus op belastingontwijking en duw in alle landen de bijdrage van de economische elite omhoog. Inmiddels weet men zelfs in Davos hoe dat klinkt! *Taxes. Taxes. Taxes.*

Niemand zegt dat het makkelijk zal zijn. Maar een coalitie van genoeg vastberaden mensen kan een race naar boven aanjagen. Dat deden we eerder, in nog veel lastiger omstandigheden. ■

Ron Meyer is partijvoorzitter van de SP.

V&D

GOUDEN AANDEEL MOET WERKERS MEER ZEGGENSCHAP GEVEN

Tekst: Mahir Alkaya Foto: Peter Hiliz / HollandseHoogte©

De focus op het belang van aandeelhouders is enorm toegenomen. Zij nemen uiteindelijk alle beslissingen – ook als die slecht zijn voor de toekomst van het bedrijf – en ontvangen het overgrote deel van de winst. Om dit te veranderen is er een nieuwe machtsbalans nodig in ondernemingen. Een gouden aandeel zal werkers een doorslaggevende stem geven over hún bedrijven, zodat zij een halt kunnen toeroepen aan graaiende aandeelhouders en dure managers.

Van wie is een bedrijf? Wie heeft het uiteindelijk voor het zeggen in onze ondernemingen en wie verdelen de gemaakte winst? Zijn het de hardwerkende mannen en vrouwen op de werkvloer, die het werk doen, of zijn het de aandeelhouders die nog nooit een voet op de werkvloer hebben gezet en dure topmanagers hebben aangesteld om de boel te controleren? Deze vraag is helaas niet eenvoudig te beantwoorden in het Nederland van 2019, maar is wél actueler dan ooit. Duizenden werkers bij grote bedrijven zoals KPN, PostNL, AkzoNobel, Unilever, V&D en vele andere werden er de afgelopen jaren namelijk mee geconfronteerd toen die bedrijven doelwit werden van vijandige overnamepogingen uit het buitenland.

De Amerikaanse eigenaren van V&D verkochten na de overname direct de waardevolle panden van het warenhuis, waardoor diezelfde winkels ineens hoge huren moesten betalen aan de nieuwe verhuurders. Met als uiteindelijke gevolg dat het warenhuis failliet ging. AkzoNobel en Unilever dreigden ook te worden overgenomen door buitenlandse bedrijven. Hoewel beide overnames niet doorgingen, zorgde alleen de dreiging er al voor dat zij complete, gezonde bedrijfsonderdelen met sterke wortels in Nederland moesten verkopen. De

aandeelhouders werden miljarden rijker. Blue Band komt na 96 jaar niet meer uit een Unileverfabriek maar uit een fabriek van Kohlberg, Kravis and Roberts. Dezelfde investeerders die de V&D-panden in de uitverkoop deden. Dit soort investeerders hanteert vaak dezelfde sluwe werkwijze: aandelen opkopen van goedlopende bedrijven, verkopen wat er in het bedrijf te verkopen valt, het bedrijf volpompen

wanneer hun bedrijf dergelijke belangrijke beslissingen neemt.

De afgelopen decennia zijn we het steeds normaler gaan vinden dat het enige doel van een bedrijf is om winst te maken voor de aandeelhouders – en dat de aandeelhouders het dus uiteindelijk voor het zeggen hebben. De gedachte dat veel macht voor aandeelhouders goed zou zijn voor de

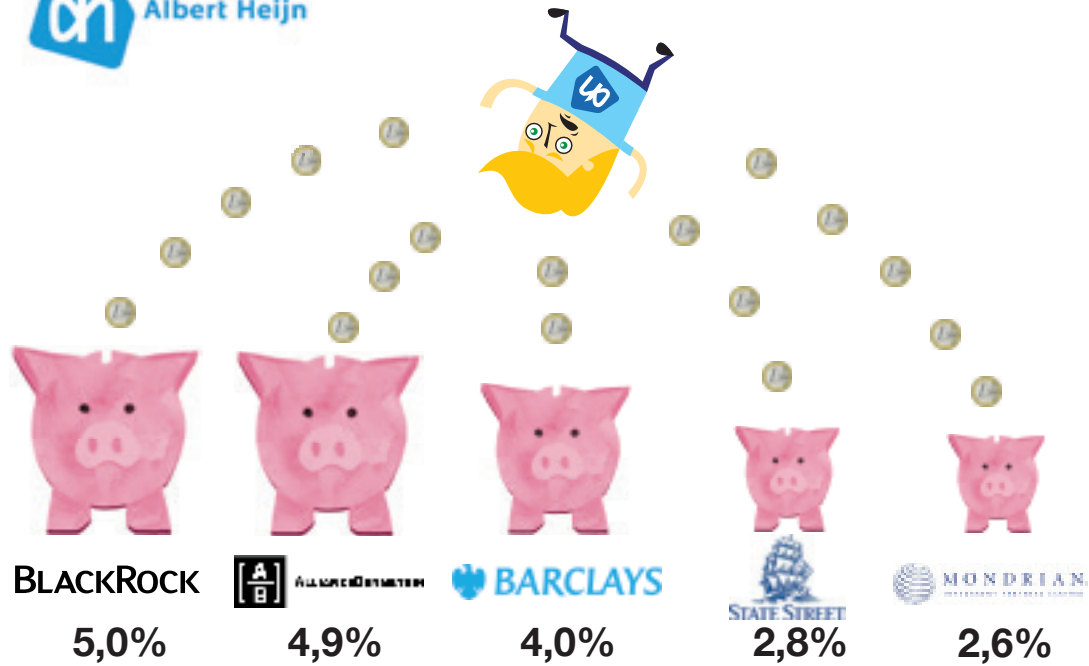
De Amerikaanse eigenaren van V&D verkochten na de overname direct de waardevolle panden van het warenhuis

met schulden en uiteindelijk failliet laten gaan. Kortetermijnwinst staat voor dit soort agressieve aandeelhouders dus voorop. De toekomst van gezonde bedrijven en de mensen die er werken staat helemaal onderaan hun prioriteitenlijst. Hoewel werkers op papier via ondernemingsraden kunnen meepraten over de toekomst van hun bedrijf, hebben zij in de praktijk maar bar weinig te zeggen

welvaart in het hele land vatte post in de jaren zeventig, door neoliberale economen zoals Milton Friedman. Dit idee blijkt achteraf gezien regelrechte onzin te zijn geweest, bedacht om mensen die het geld hebben om in bedrijven te investeren nog rijker te maken. Aandeelhouders maken tegenwoordig meer winst dan ooit, maar ook als zij niet direct uit zijn op het uitkleden van een bedrijf zorgt de

TOP 5 AANDEELHOUDERS VAN ALBERT HEIJN Dividenuitkering 2018: €757 miljoen

sterk toegenomen focus op het aandeelhoudersbelang ervoor dat Nederlandse bedrijven slechter draaien. Steeds meer onderzoek wijst uit dat de toegenomen focus op aandeelhouderswaarde eerder welvaartsverlagend dan –verhogend heeft uitgepakt. Een belangrijke oorzaak is dat de wispelturigheid op de financiële markten ervoor heeft gezorgd dat bestuurders van beursgenoteerde bedrijven zich vooral zijn gaan richten op resultaten in het volgende kwartaal, in plaats van het volgende jaar of decennium. Ook gebruiken zij de gemaakte winst steeds vaker om de aandeelhouders tevreden te houden, bijvoorbeeld door dividend uit te keren of eigen aandelen op te kopen en zo de beurswaarde op te krikken. Ondertussen blijven zowel de lonen als de investeringen in onderzoek en ontwikkeling bij Nederlandse bedrijven achter. In allerlei landen zijn inmiddels maatregelen genomen om dit te bestrijden. Aandeelhouders in Franse bedrijven krijgen dubbel stemrecht als zij het aandeel langer dan twee jaar bezitten. Grote Duitse bedrijven benoemen werkers in de raad van commissarissen. Zelfs in de Verenigde Staten, de bakermat van het hedendaagse kapitalisme, wil de

Democratische Partij ervoor zorgen dat grote bedrijven in het belang van de samenleving gaan handelen. Zo niet dan kunnen zij op termijn hun bestaansrecht verliezen.

Nederland ontkomt, ondanks het rechtse kabinet, gelukkig ook niet aan deze hoopgevende trend. Veel grote Nederlandse bedrijven kenden al zogenaamde beschermingsstichtingen die een vijandige overname kunnen blokkeren. Minister Wiebes wil deze mogelijkheid uitbreiden met een wet die een recht op bedenktijd introduceert bij overnames. Daarnaast heeft de staat weer aandelen in het moederbedrijf van KLM gekocht omdat het publieke belang in gevaar kwam, en stelt de in 2016 vernieuwde *Corporate Governance Code* dat het bestuur van elk beursgenoteerd bedrijf moet streven naar langetermijnwaardecreatie. Dit blijft echter beperkt tot een taak op papier.

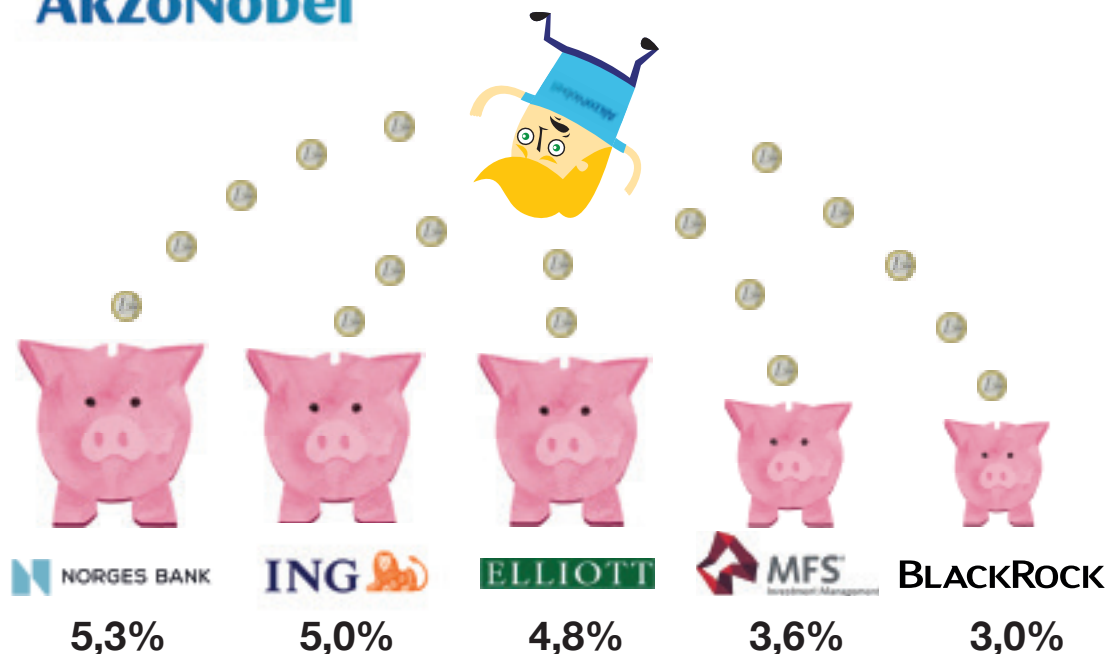
Twaalf jaar geleden, in 2007, gaf de toenmalige minister van Financiën Bos (PvdA) nog aan dat er geen ruimte was voor ‘een misplaatst oranjegevoel’ bij vijandige overnames, want de markt deed simpelweg haar werk. Het naïeve geloof in het kapitalisme lijkt sindsdien dus wel te

zijn gekeerd bij de politieke elite, maar de kleine stapjes die nu worden gezet zijn wat de SP betreft niet voldoende. Het is naïef om te denken dat louter papieren wijzigingen of morele appels zullen leiden tot ander gedrag bij het overgrote deel van bedrijfsbestuurders. Wij moeten onze bedrijven, en vooral die met een publiek belang, veel beter en structureler beschermen tegen het kapitaal en de internationale economische elite. Het maximaliseren van aandeelhouderswaarde is bij veel bedrijfsbestuurders ondertussen diep geworteld en bovendien zijn hun baan en hun beloning vaak afhankelijk van de aandeelhoudersvergadering. Om dit te veranderen is er een nieuwe machtsbalans nodig.

Vaak wordt er naar de overheid gekeken om tegenmacht te bieden aan aandeelhouders die het algemeen belang bedreigen. Zo hebben diverse landen in het verleden gouden aandelen in bedrijven genomen, met name tijdens de privatisering van voormalige staatsbedrijven. Het aankopen van aandelen in AirFrance-KLM kan ook in dit kader worden gezien. De Nederlandse staat had na de privatisering van KPN bijvoorbeeld ook aanvankelijk een gouden aandeel

AkzoNobel

TOP 5 AANDEELHOUDERS VAN AKZO NOBEL Dividenduitkering 2018: €460,8 miljoen *

* In februari 2019 keerde Akzo Nobel nog eens €1 miljard dividend aan aandeelhouders uit.

om het publieke belang te kunnen blijven bewaken zonder een meerderheid van de aandelen te bezitten. Het voordeel van dit soort maatregelen is de transparantie en de democratische controle, doordat ingrepen kunnen worden besproken in het parlement (bij KLM is dit ook uitvoerig gebeurd). Dit kan echter ook een nadeel zijn. De staat kan simpelweg niet in alle bedrijven aandelen bezitten en micromanagement van een ministerie in de bedrijfsvoering van velerlei private bedrijven is bovendien ongewenst. Ook kan het parlement onmogelijk de regering controleren als het aantal staatsdeelnemingen enorm zou toenemen. Dit type maatregelen lijkt daarom vooral geschikt voor bijzondere gevallen, bijvoorbeeld om grote publieke belangen veilig te stellen bij bedrijven waarvan het eigenlijk de vraag is of ze überhaupt geprivatiseerd hadden moeten worden. Voor de rest van de economie is een andere meer decentrale, benadering noodzakelijk.

EEN GOUDEN AANDEEL VOOR WERKERS

Om het tij te keren willen wij een gouden aandeel introduceren voor werkers bij grotere bedrijven in Nederland. Hiermee kunnen de

mensen die voor hun brood afhankelijk zijn van het bedrijf waar zij werken meer zeggenschap krijgen over hun eigen toekomst en tevens een deel van de winst ontvangen. Het zijn de werkers die dagelijks op de werkvloer staan en daarom zijn zij het beste in staat om een duurzame koers te bepalen. Het zijn hun gezinnen en de directe omgeving van een bedrijf op wie belangrijke beslissingen de grootste invloed hebben. Daarom verdienen werkers het recht om ingrijpende beslissingen, zoals een bedrijfsovername of het verplaatsen van productie, te beïnvloeden en desnoods te blokkeren. Dit zal niet alleen goed zijn voor henzelf en voor het bedrijf, maar uiteindelijk voor de hele Nederlandse economie. Hieronder worden de kaders van een mogelijk voorstel geschetst.

Werkenden bij bedrijven met meer dan 100 werkers en een ondernemingsraad moeten het recht krijgen om een werkersvereniging met een algemene werkersvergadering op te richten. Deze vergadert onder leiding van de ondernemingsraad ten minste op ieder moment dat een algemene aandeelhoudersvergadering plaatsvindt (bij beursgenoteerde ondernemingen) om de strategische

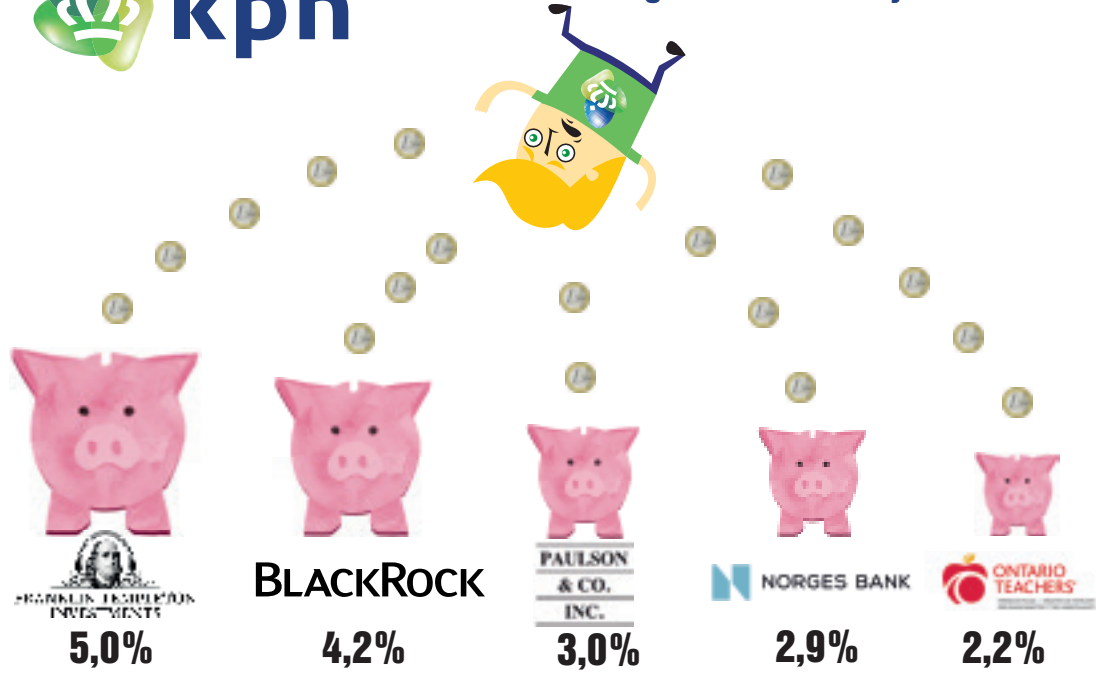
beslissingen die voorliggen te bespreken en een aantal sprekers namens de werkers af te vaardigen. De werkersvereniging krijgt één gouden aandeel in het bedrijf, dat niet verhandelbaar is. Dat aandeel geeft onder meer bij ingrijpende beslissingen over de koers van het bedrijf en bij de benoeming en beloning van commissarissen en bestuurders het recht op een vetostem aan de werkersvergadering. Hierdoor kan een beslissing over bijvoorbeeld de verkoop van een bedrijfsonderdeel of de verhoging van het salaris van de CEO nooit plaatsvinden zonder instemming van werkers. Dit zijn beslissingen waar ondernemingsraden thans maar weinig invloed op hebben, of enkel adviesrecht. Zij hebben veel te zeggen over onderdelen van arbeidsvoorwaarden, maar slechts adviesrecht op het gebied van de eerdergenoemde strategische beslissingen. De werkersvergadering vormt daarmee een aanvulling op de instrumenten die ondernemingsraden hebben om voor de rechten van werkers op te komen.

Doordat de werkersvereniging beschikt over een aandeel in de onderneming komt deze ook in aanmerking voor dividenduitkering.

TOP 5 AANDEELHOUDERS VAN KPN

Dividenuitkering 2018: €529 miljoen

Zowel het minimumpercentage van het uitgekeerde dividend dat naar de werkersvereniging gaat, als de rechten die het gouden aandeel toekent aan de werkers, worden wettelijk vastgelegd. Als de aandeelhoudersvergadering besluit tot dividenuitkering zal de werkersvereniging het wettelijk

vastgestelde deel van het dividend ontvangen en in gelijke mate aan iedere werker uitkeren. Dit komt voor werkers boven op het reguliere salaris en valt daardoor altijd in het hoogste belastingtarief, waardoor ook de rest van de samenleving mee profiteert van het gouden aandeel voor werkers. Bij

een percentage van 10 procent zou dit voorstel resulteren in jaarlijks ongeveer 175 euro netto extra voor 4,9 miljoen Nederlanders en ongeveer 900 miljoen euro structureel voor de staat, wat besteed kan worden aan publieke uitgaven. ■

TOP 5 AANDEELHOUDERS VAN ASML

Dividenuitkering 2018: €597,1 miljoen

